БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ В[…] САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1990 ЙИЛ

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ XXII СЪЕЗДИ

ҲОЗИР ПАРТИЯМИЗ МАДАНИЯТ, САНЪАТ АРБОБЛАРИНИНГ ҲАЛОЛ, ҲАҚҚОНИЙ СЎЗИГА ЮКСАК БАҲО БЕРМОҚДА. АММО АНА ШУ СЎЗ ОДАМЛАРНИНГ АҚЛ-ИДРОКИ ВА КЎНГЛИГА ЕТИБ БОРИШИ УЧУН ҲАЛИ КЎП ИШ ҚИЛИШ КЕРАК...

БУГУНГИ МУРАККАБ, ЗИДДИЯТЛИ, ТУРЛИ ЛАРЗАЛАР ЧИҚИБ ТУРГАН ВА МОЖАРОЛАР БЎЛИБ ТУРГАН ВАЗИЯТДА ЗИЁЛИЛАРИМИЗНИНГ ДОНО СЎЗЛАРИ, ХАЙРЛИ ИШЛАРИ ОДАМЛАР ВА ХАЛҚЛАР ЎРТАСИДА ИНСОНПАРВАРЛИК ВА МАЪНАВИЙ НОРМАЛАРНИ САҚЛАБ ҚОЛИШДА ЭНГ МУҲИМ ШАРТДИР.

И. КАРИМОВ

(Ўзбекистон Компартияси XXII съездида қилган маърузасидан)

ҚАДРНИ АНГЛАШ

Биз ўз-ўзини осмонга чиқариб мақташ ва ура-урачилик руҳида ўтадиган ўнлаб партия съездлари, анжуманларининг гувоҳи бўлганмиз. Бундай тадбирлар одатда матбуот саҳифаларида ҳам юксак тарихий аҳамиятга эга бўлди деб улуғланар эди. Бугун биз ўша анжуманларнинг тарихий аҳамияти пуч эканлигининг шоҳиди бўлиб турибмиз.

Яқинда бўлиб ўтган Ўзбекистон коммунистларининг XXII съезди, аввало, мана шундай баландпарвозликнинг ҳоли бўлганлиги, жумҳуриятимиз ижтимоий-иқтисодий аҳволи, маънавий-сиёсий вазиятга холис баҳо қилинганлиги билан кўнгилни кўтарди. Унда одатдагидек энсани қотирар нутқлар ирод қилинмади. Балки, мамлакатимиз, шу жумладан, Ўзбекистонимиз бошидан кечираётган оғир ва мураккаб вазиятдан қутулиш йўллари изланди. Ўртоқ И. А. Каримов съездга Сиёсий маърузасида **«Деҳқон хонадони хароб ва қашшоқ бўлса, бутун мамлакат оч қолади»**, деди. Ҳақиқатан ҳам, биз юртимизнинг жамики имкониятларини пахтага банди қилиб берганимиз туфайли шундай оғир вазият келиб чиқди. Эндиги вазифа, тўғрироғи, муқаддас вазифамиз қишлоқ меҳнаткашини унинг бўйнидаги оғир юкдан халос этиш, инсоний қадрини, ҳақ-ҳуқуқини тиклаш, ўз ерининг чин эгасига айлантиришдан иборатдир.

Албатта, бу осон эришиладиган иш эмас. Бу йўлда не-не маъмурий тўсиқлар, мураккабликлар турибди. Бироқ меҳнатга яраша фаровон яшаш учун бутун халқ ўз тақдирини фақат ўзи яратиши зарурлигини англаб етсагина, бунинг учун бир ёқадан бош чиқариб курашсагина орзусига етиши мумкин. Шу маънода бизнинг съездимиз, унда белгиланган янгиланиш йўл-йўриқлари халқимизнинг ўз қадрини англашида катта мадад бўлади деб ўйлайман.

Ўктам ХЎЖАҚУЛОВ,
Ильич район Гагарин номидаги совхоз директори, Ўзкомпартия XXII съезди делегати

Жиззах вилояти Пахтакор районидаги «Самарқанд» совхозининг коммунист Анорбой Эшматов етакчилик қилаётган звено пахтакорлари бу йил 30 гектар пахта майдонининг ҳар гектаридан 35 центнердан ҳосил олишни мўлжалламоқдалар.

СУРАТДА: А. Эшматов (ўртада) ва звено аъзолари С. Эшматов, А. Иброҳимов.

У. ҚУШВОҚОВ суратга олган

ҒЎСИЗ ДАЛАЛАР

Нишон кенгликлари. Дашт шамоли қовжироқ чўл ўтларининг ҳидини димоққа уради. Беҳудуд ғўза пайкаллари қуёш ҳароратига ташна. Ҳали саратон қуёши чўл сарҳадларини забтга олиб улгурмаган...

Бу йилги кўкламда бу жойларда ҳам пахта майдонлари қисқарди. Дарёдан томчи қадар бўлса-да, ҳар нечук, чўлқуварнинг томорқасига етгулик ўрнини бўшатиб берди. Ҳар бир оила чорак гектардан ер олди. Шунга қарамай, суғориладиган майдонларнинг асосий қисмини ҳамон пахта эгаллаб ётибди. Худди ҳамма нарса аввалгидай. Бироқ, заминга, деҳқон қалбига қулоқ тутсангиз бу беҳудуд кенгликлар бағрида ҳам нималардир ўзгариб бораётганини илғайсиз. Замин сизни ўзига чорлагандек туюлади, нималардир кўнглингизга ёруғлик сочади. Деҳқон кулбаси ҳам янгиланиш насимларидан бебаҳра эмас.

— Бу йил Нишон райони хўжаликлари тўлиқ ижара усулида ишлашга ўтди, — дейди чороғиллик пахтакор Собир Раҳматуллаев. — Шу сабабли давлат хўжаликлар бўйнидаги қарзлардан ҳам кечди. Бу жуда катта имконият. Шу чоққа қадар пахтага белгилаб келинган харид нархларининг пастлиги, хомашёни ва бошқа маҳсулотларни сотишдаги ғирром олди-берди муносабатлари кўп хўжаликларни, бинобарин, деҳқонларни ҳам иқтисодий жиҳатдан хароб қилиб қўйган эди. Янги иқтисодий муносабатларга ўтиш шарофати билан кўп хўжаликлар ўз бўйинларидаги кишанлардан халос бўла бошладилар.

Энди деҳқоннинг ўзи ҳам ҳар бир тийинини пухта ҳисоб-китоб қилишни ўрганмоқда.

— Бу йилдан бошлаб бутун районимиз бўйича гербицид ишлатмайдиган бўлдик, — дейди Чўли Бегимқулов номидаги хўжалик директори Баҳриддин Мингяшаров. — Унинг бир килограмми 12 сўм туради. Хўжалигимиз ҳар йили 1—1,5 тонна гербицид ишлатар ва у 15—20 минг сўмни ташкил этарди. Ҳозир шу пулни деҳқоннинг ўзи олмоқда.

Яна бир мисол. Далага дори пуркочви самолётнинг атиги бир марта учиб-қўниши 75 сўм туради. Икки йил муқаддам хўжалигимиз учувчиларга ғўза баргини тўктириш учун 36 минг сўм иш ҳақи тўлаган. Ерда ишловчи мосламалар билан барг тўктириш учун эса ҳаммаси бўлиб 6 минг сўм кифоя. Фақат шунинг ўзидан 30 минг сўм тежаб қолаяпмиз. Бу масаланинг иқтисодий жиҳати. Атроф-муҳитнинг оғу ва ғуборлардан мусаффоланиб, эл соғлигининг тикланаётгани-чи! Буёғи туман бойлик.

Баҳриддин айтаётган туман бойлик шарофатини ҳамма ўз кўзи билан кўриб турибди. Райoннинг юқумли касалликлар шифохонаси шу хўжалик марказида жойлашган. Тўрт-беш йил муқаддам шифокорларнинг айтишича, сариқ касалига чалинганлар ниҳоятда кўплигидан ҳатто дарвозага қадар дарахтлар тагига ҳам каравот қўйиб беришга тўғри келар эди. Бу йил июнь ойининг бошларида эса шифохонада даволанаётганлар орасида сариққа чалинганлар унчалик кўп эмас экан...

Қани энди ҳамма ерда, ҳамма вақт шундай бўлса. Одамлар дарддан, юрт қашшоқликдан фориғ бўлса...

М. АБДУЛЛАЕВ

РАСМИ[…]

Шифокор […]
редакциямиз[…]
лаб, унда […]
йн йўқлиги, […]
кали касалли[…]
ганлар борл[…]
Собир Раҳимов[…]
ия комитети[…]
тоқлар ёрдам кўрсати[…]
нига ишни пайсалга […]
ганини маълум қилга[…]
Биз аввалига бу ма[…]
райижроқўмга жў[…]
эдик. Натижа ижобий[…]
магач, Тошкент шаҳар[…]
роқўмига мурожаат қи[…]
га тўғри [..]лди.
— **И. Ҳа[…]дамбоевнин[…]**
губи халқ депутатлари[…]
ҳар совет[…] ижроия[…]
тетининг топшириги[…]
ноан кўриб чиқил[…]
йилади уй-жойларни […]
олиш ва тақсимлаш […]
маси бошлиғи М. Мус[…]
редакцияга ёзган […]
хатида. — **Тураржой[…]**
тининг ғоят ноч[…]
ҳисобга олиб, Со[…]
мов район совети[…]
дамбоев оиласини[…]
да уй билан таъм[…]
ширилди.

Хонақа қишло[…]
ган йўл қурили[…]
мон битмайди. […]
ти, телефон[…]
ясли, автобу[…]
таверсак ад[…]
ёзишган эди[…]
Марксизм ко[…]
тут участкас[…]
меҳнаткашлар[…]
Қашқадарё […]
комитети котиби[…]
нинг редакцияг[…]
ча, Тўла, Қизи[…]
лоқларини[…]
қурилиши […]
ажратилиб[…]
ҳужжатлар[…]
1989 йилд[…]
лик иш ба[…]
метр йўлг[…]
Б[…]
шу йил бажа[…]
қурилиши учун[…]
маблағ ажрат[…]
қишлоғида мед[…]
ди. Қишлоқни […]
тириш ва 417 […]
таб қуриш учу[…]
ҳужжатлари […]

…кистон коммунистларининг XXII … амалий фикр-мулоҳазалар, давр… партия сафларига, жумҳуриятимиз… ижтимоий-сиёсий ҳаётига холис … бериш анжумани бўлди. Унда сўзга чиққан турли касб эгалари меҳнаткаш … мизни ташвишлантириб турган, узоқ йиллардан буён қийнаб келаётган муаммолар ҳақида рўйи рост мушоҳада юритдилар. Бугун ана шу съездда сўзга чиққан жумҳуриятимизнинг таниқли адиблари ва санъаткорлари нутқларининг тўла матнини эълон қилмоқдамиз.

Одил ЁҚУБОВ нутқи

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИНИНГ БИРИНЧИ КОТИБИ

…Ҳурматли делегат ўртоқлар! Менинг назаримда бугунги доклад… докладдан кўра, чуқур … ҳодисаларга тўла, … инсоний ҳисларга бой, … бир асарни эслади.

Доклад шундай ёзилганки, у … адабиёт ҳақида, санъат ҳақида … ҳаёт ҳақида, унинг қай… аламлари, изтироблари тўғрисида ўйлашга даъват этади. Сизларни билмадим, аммо менинг назаримда Ўзбекистон Компартиясининг XXI съезди билан бугунги съезд ўртасидаги давр, жумҳуриятимиз ва халқимиз ҳаётидаги энг оғир, энг мураккаб, энг машаққатли даврлардан бири бўлди.

Бу даврда марказий матбуот томонидан жумҳуриятимиз бошига ёмғирдек ёғилиб турган «ўзбеклар иши», «пахта иши» каби фақат кўзбўямачилар ва юлғичларни фош этибгина қолмай, оддий деҳқонларимизни ҳам нопокликда, ноҳалолликда айблашга уринган мақолалар ва телекўрсатувлар халқимизнинг қалбини ўкситмаслиги, уни руҳан эзмаслиги мумкинмиди? Мен бу масалада докладчига тўлиқ қўшиламан. Дарҳақиқат, одатда биз бу давр тўғрисида гапирганимизда, бу ноҳақлик, адолатсизлик, қонунбузарликни Гдлян, Иванов ва бошқа терговчи, прокурорлардан кўрамиз. Лекин адолат билан айтганда, бу ноҳақлик ва айниқса қонунчиликнинг қўпол бузилишларига докладда айтилганидек, Рашидовдан кейин ҳокимият тепасига келган раҳбарларнинг принципсизлиги, марказ олдида раҳбар фақат кадрларимизнигина эмас, балки оддий, р… … Ле… ба… … ланиб … ҳ… тар… хий шахс об… ҳаққонияти…

бўлиб ўтган йиғинлардан бирида, собиқ раҳбарларимиздан бири гўё катта иш қилгандек ғурурланиб: «Биз пахта иши бўйича ҳозиргача салкам 25 минг одамни қамадик», деган гапни ифтихор билан айтгани сира ёдимдан чиқмайди.

Албатта, ҳеч бир жиноят ва жиноятчи жазосиз қолмаслиги керак. Лекин орадан кўп ўтмай шу нарса ойдинлашдики, қамалган салкам 25 минг кишининг кўпчилиги бегуноҳ кишилар экан. Улар ўзларининг қудратли ва шафқатсиз раҳбарларининг буйруғини бажарган оддий деҳқонлар, звено бошлиқлари, бўрингки, бригадирлар экан. Уларнинг қарийб ҳаммаси кейинчалик оқланиб чиқди, лекин умри фақат меҳнат билан ўтган бу шўрликларнинг тортган азоблари учун ким жавоб беради. Уларнинг кўнгилларидан бу уқубатларни қандай чиқара оламиз.

Ҳалқимизда эр бошига иш тушса, этик билан сув кечар, деган ҳикматли гап бор. Менимча, бу йиллар ана шундай халқни этик билан сув кечишга мажбур этган оғир, ғурбатли йиллар бўлди. Бу кўргиликнинг яна бир сабаби, (бу масалада ҳам докладчига қўшиламан), миллий кадрларга нотўғри муносабат бўлди. Сизларни билмадим, лекин мени кузатишимча, ҳеч бир жумҳуриятда, мамлакатимизнинг ҳеч бир бурчагида ўз миллий кадрларига бу даражада менсимай қараш, уларни бу даражада ерга уриш содир бўлмаган. Албатта, бенуқсон парвардигор, дейди халқимиз, бизда хато қилган, ҳатто оғир жиноятга йўл қўйган нопок кишилар ҳам оз эмас эди. Улар ўз жазоларини олдилар ва олмоқдалар, лекин бу деган сўз ўрмонга ўт кетса ҳўлу-қуруқ баробар ёниши керак, деган сўз эмаску, ўртоқлар!

Докладда тўғри кўтарилган яна бир масала, маълумки сўнгги 5—6 йил давомида ўша машъум «пахта иши» муносабати билан ўз хизматидан ҳайдалган маҳаллий кадрлар ўрнига мамлакатимизнинг турли жабҳала… …англаб,

баҳо бериш ҳуқуқига эгамиз. Бу кадрларнинг энг адолатли, энг яхшилари маҳаллий кадрлар билан баробар ишлашаяпти. Буни тан олмаслик ҳам адолатсизлик бўлур эди. Лекин мени бошқа бир нарса кўп ўйга солади. Гап шундаки, бу дўстларимиз бир неча йилдан буён шу юртда яшамоқдалар, улар халқимизнинг аҳволини кўриб туришибди. Ўн болалик оналар пахса девордан кўтарилган, зах кулбаларда фақат қотган нон ва чой билан кун кўришаётганлигига гувоҳ бўлишди. Лекин мен чуқур афсус билан айтишга мажбурманки, бу кадрлардан биронтаси ҳам бу ҳақда жон куйдириб гапирмадилар. Шўрлик ўзбек аёли ва ўзбек болалари «оқ олтин» деб аталмиш неъматни қай даражада оғир меҳнат эвазига етиштираётганларини кўра била туриб, на марказий матбуот саҳифаларида, на Москвадаги йирик масъул йиғин ва анжуманларда бу дардларни кўтариб чиқдилар. Ҳолбуки, юртимизда қайта қуриш давридан олдин келиб, ўзбек тилини меҳр билан ўрганиб, тўйда ҳам, азада ҳам бирга бўлиб келган ва жуда катта ҳурмат қозонган бошқа миллат вакилларини биламиз, рус халқидан чиққан кадрларни биламиз. Ҳозирги кадрлар улардан ўрганишса ёмон бўлмас эди.

Ҳақиқатан, қайта қуриш даври биз учун осон кўчмади, фақат сўнгги бир йил елкамизга сал офтоб тега бошлади. Марказий Комитетимиз ва шахсан Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг адолатни тиклаш, деҳқонларимизнинг оғирини сал бўлсада енгил қилишга қаратилган қатор чора-тадбирлари халқимизнинг кўнглини тоғдай кўтармоқда, ўксик кўнгилларга таскину ғасалли бермоқда. Шу маънода мен «пахта иши» бўйича махсус комиссия тузилганини жуда дадил ва ҳаққоний иш деб биламан, Ислом Абдуғаниевич. Фақат битта илтимосим бор. Балки комиссия составини ҳалол, принципиал, дадил юристлар ва … моатчилик вакиллари ҳ…

Пиримқул ҚОДИРОВ нутқи

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР, ТИЛ ВА БАЙНАЛМИЛАЛ ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИ КОМИССИЯСИНИНГ РАИСИ, ЎЗБЕКИСТОН ССР ХАЛҚ ЁЗУВЧИСИ

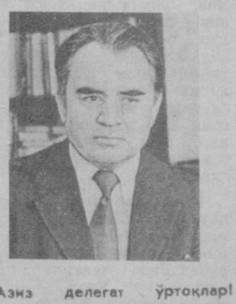

Азиз делегат ўртоқлар! Съездимиз, менимча, жуда яхши бошланди ва яхши давом этяпти. Мен бир тарихчи сифатида ва 40 йилдан бери ижод соҳасида қалам тебратиб, ҳаётни ўрганиб келаётган бир ижодкор сифатида шуни айтмоқчиманки, бугунги съездимиз тарихимизга жуда катта ва янги бир бурилиш сифатида киради, деб ўйлайман.

Бу бурилишни мен, аввало, ҳақиқат ва адолатни Ленин давридагидай, Акмал Икромов, Файзулла Хўжаевлар давридагидай катта ақл-заковат ва журъат билан айтилаётганида кўряпман. Айниқса, Марказий Комитетимиз съездни яхшилаб тайёрлагани, ўртоқ Каримов Ислом Абдуғаниевичга шундай бир теран доклад ёзишда ёрдам берганлиги, биринчи навбатда, халқимизнинг кўкрагини кўтарадиган, қийин даврда унинг келажакка бўлган ишончини оширадиган маъруза қилинганлиги Марказий Комитетимизнинг фаолиятини (хусусан, сўнгги даврдаги фаолиятини) тўла равишда қониқарли деб топилишига имкон беради.

Миллатлараро муносабатлар, ҳақиқатан, биринчи даражали масала. Азиз дўстлар, биз бир ер куррасида, қуёш системасида бошқа сайёралар орасида жозиба қонунига биноан яшаб турибмиз. Худди киприкка илинган ёшдай, Бедил айтмоқчи, ҳаётимиз ниҳоятда нозик бир мувозанат туфайли мавжуддир. Миллатлараро муносабатларда ҳам худди шу сайёралардагидек жозиба кучи бор. Табиатда бир-бири билан беҳуда уришиб, тўқнашиб кетиш одати йўқ. Меҳнаткаш халқларнинг доимий интилиши — тинчлик, муроса, биродарликдир. Уларни тўқнаштириш — бу ҳамиша таъмагир, ам… …раст, ўзининг манфаатини … манфаатидан бала… …диган золим сиёсати… …ишидир. Ана шу … …ида — шахсга … …ида бутун… … тенла… …

Узоқ Шарқдан қанча миллатлар мажбуран кўчириб келинган, шунинг оқибатида маълум бир миллий таранггликлар бугунги кунда ҳам бизни қийнаб келмоқда. Рус халқи билан бўлган биродарлик муносабатимиз, рус халқининг бизга берган жуда катта ёрдамлари раҳматга сазовор яхши неъматдир. Лекин ноқоратупроқ зоналардаги юзлаб рус қишлоқларини одамсиз қолдириб, у ердаги ишчи кучларини бизга олиб келиб айниқса, шаҳарларда кўп жойлаштирилиш нотўғри сиёсатнинг оқибати эди, ўртоқлар. Чунки бизда миллий кадрлар тайёрлаш ўрнига тайёр кадрларни олиб келиш оқибатида кўп одамларимиз ишсиз қолиб, миллий кадр тайёрлаш ўрнига маълум бир «иждевенчество» деб аталадиган салбий ҳолат пайдо бўлди. Ноқоратупроқда эса одам етишмайди, ўн минглаб қишлоқлар одамсиз қолдирилган. Икки халқ учун ҳам, икки томон учун ҳам бу нотўғри сиёсат катта зарар келтирди. Шунинг натижасида энди биз баъзи бир ҳақиқатларни, ҳатто айтишга ҳам тортинамиз андишалик одамлармиз. Лекин ғоявий мухолифларимиз, айниқса, чет элларда қачонлардан бери айтиб юрган фактлар бор.

Масалан, Тошкент 2000 йиллик шаҳар. Урушдан олдин 80 фоиз шаҳар аҳолиси — ўзбеклар эди. Ҳозир қаранг, ярмидан оз бўлиб қолган. Албатта, аҳолиси ўсган, ўзбеклар камайгани йўғу, барибир мана шу нарсанинг ўзи чет элдаги мухолифларимизга, «руслаштириш» деган бир тамғани босиш имконини беряпти. Ёинки, Зарафшон шаҳримизни олинг, Навоий шаҳримизни олинг. Ўша ерга келиб ишлаётган бошқа регион одамлари бунинг учун жавобгар ёки айбдор эмас. Малакали кадрларни биз қадрлаймиз, элга қўшилса — давлат.

Ўтмишдаги нотўғри сиёсатнинг оқибатини дарров тузатишимиз зарур, демоқчи эмасман. Вақт керак. Лекин, шундай қилишими… … бу нарсалар миллат… … сабатларда … …риб чиқармас… …ликнинг о… … керак, тў…

керак. Марказий Комитетимизнинг докладида айтилган миллий кадрлар тайёрлаш дастури — бу жуда зарур ва улкан иш. Бу ерда ҳеч қандай миллатчилик йўқ. Энди шуни қандай амалга ошириш масаласи.

Гап шундаки, катта-катта корхоналарнинг бошлиқлари астойдил миллий кадрлар, ерлик аҳолидан ишчилар тайёрлагиси келганида буни қилиш мумкин экан. Мен буни Бекободда кўрганман. Баъзи бировлар, масалан, ўзбеклар оғир саноатда кўп ишлай олмайди, деганлари нотўғри. Ҳатто вальцовщик деб атайдиган, темир қуювчи, пўлат қуювчи каби оғир касбларда ҳам бизнинг ерли кадрлар яхши ишлаганини кўрганман. Наманган машинасозлик заводида, ёинки, «Алгоритм» заводида, Тошкентда раҳбарлар миллий кадрларни тайёрлашга астойдил киришганликлари яхши самара беряпти. Қаердаки шунга эътибор берилмай келинган бўлса, ўн йилликлар давомида ўша ерда ҳақиқатдан миллий кадрлар етишмайди. Ҳолбуки, жуда кўп корхоналарнинг эълонларини ўқийсиз, фалон касбдаги мана мунча одам керак, деб ёзилади, одам етишмайди саноат корхоналаримизга. Қишлоқларимизда эса иш тополмай юрган юз минглаб одамлар бор. Бу нимадан бўляпти? Маълум бир тўсиқлар бор. Масалан, ҳамма тараққий этган мамлакатларнинг тарихида маълум бир даврда қишлоқлардан одамлар шаҳарларга келиб, саноат корхоналарида ишлаб, ишчи синфи пайдо бўлган, бу табиий бир жараён.

Бизда ана шу табиий жараённинг йўли тўсилган эди. Аввал қишлоқлардаги деҳқонларга паспорт берилмади, битта катта тўсиқ шу бўлди. Паспорт берилгандан кейин прописка йўли беркитиб қўйилди. Бу яна бир тўсиқ бўлди. Ундан кейин саноатда тилни билмайди, деб яна битта «язы[ко]вой барьер» деган нар[са] пайдо бўлди. Паспортга … аввалги тўсиқлар ту… …ан бўлса ҳам, сўнгги … прописка ва айниқса, «… билмайди» деган тўсиқ… олиб ташлашимиз …

САИД АҲМАД—70

Шу кунларга етиб келгунча у қанчадан қанча довонларни ошди, қанчадан қанча ўз юрти ва ўзга юртларининг дарёларини кечиб ўтди.

Довонлар ошган, дарёлар кечган одамга фақат бир нарса қолади: донолик... Донолик довонида ўтириб ўйлаган сайин уни ўй босади: юрт ўйи, тақдир ўйи, янги асар ўйи. Мен у билан бирга уч маротаба Қурама тоғларида гўзал Камчик довонидан ўтганман. Довон қоровули Оқ шер пойида ўтирганман. Унинг бўялмаган, бежалмаган ўзбек она содда, серқочириқ сўзларини кўп эшитганм… ақлли бўлишни … дан ташқари ёқти… Балки ақлли бўлиб… нишни ва яна … рироғи, ақлли бўл… лишни жини … У табиийликни, т… кухни суяди. У а… либ кўринмаслиг… муттасил қочирик… қочади. Қочирик … га беркинади. … ҳам уни қувиб юр… …лари теран … …, доим…

юради. Унинг … шунда.

Довонлардан ол… мати шунда. Ун… атворидаги таби… бизга донолик бў… ринади. «Қадрдон… лар», «Ҳукм»дан … «Жимжитлик»кача … катта-кичик асарл… табиатининг узви… ми. Уларда содда… рубобий миллий … ҳор рангларида… туради. Унинг … қочириқ билан … ажиб бир тарз … топади. Қоч… бийлик ва р… чирим унинг … айрича жозиб… ди, уларни … биётимизнинг … … даража… …арам …нинг

[...]ЁҚУБОВ нутқи

етда
, хал-
ан туҳмат-
5, чигал
оакка, пу-
и пайти

а савол
и, сўнг-
бошига
н ан,
м ни
ида, ҳақ ва
и ҳисоблан-
а санъаткор-
кўрсатди-
мураккаб
ишдан ол-
истар эдим-
каш бошига
отлар яқин-
лар бошида
врда адаби-
фақат бир
инар, у ҳам
амлакатимиз-
нуқсон йўқ ва
мкин эмас, де-
ди. Адабиёт-
азиф и турмушда рўй
ан қийинчиликлар ҳа-
пириш эмас, балки
аҳрамонларнинг улкан
ини тарғиб қилишдан
деб тушунтирилар эди.
та, ўша оғи ва мурак-
даврларда ҳаёт қи-
иликларини шга журъ-
ан ёзув бўлди,
дадил ир ро-
қисса достонлар,
анча-мунча ҳаққоний
ратилган. Шу билан
ётни бўяб-бежаб кўр-
алаби ҳам ўз ишини
Оқибатда хатоликлар-
йўл қўйганмизки, бу-
икда мардона тан
ожимиз йўқ.

нчи, бугун аҳвол
бугун шуни мам-
қайд этишимиз
рғунлик йиллари
қуга чўмган ада-
гун уйқудан уй-
халқ ҳаётини бу-
ари билан ҳаққо-
н қатор жид-

дий асарлар пайдо бўлди ва бўлмоқда.

Адабиётимизда халқимизнинг тилида ва дилида юрган дардларни дадил кўтариб чиқаётган асарлар тобора кўпайиб бормоқда. Шунинг учун ҳам кечагина оз нусхада чиқаётган ёзувчилар уюшмасининг газета-журналлари бугун 100 минг, балки миллион нусхаларда чоп этилмоқда, севиб ўқилмоқда.

Албатта, бу билан мен халқнинг маънавий тарбиячиси, унинг ҳимоячиси ҳисобланган адабиёт ўзига юкланган олижаноб вазифаларни тўла амалга ошираяпти дея олмайман. Айниқса, марказий матбуот ва телевидениеда ёритилган жуда кўп ноҳақ гапларни рад этиб, ҳақиқатнинг қарор топишига ҳисса қўшдик дея олмайман. Лекин, ўртоқлар, мени ҳам тўғри тушунишларингизни истардим. Бу ишнинг жуда чигал томонлари бор. Марказий матбуот, (биз бу ҳақда кўп ёздик), аксарият ҳолларда биздан фақат салбий ҳодисалар ҳақида ёзилган мақолалар талаб қилинмоқда. Бор ҳақиқат ёзилган мақолалар эса, минг афсуски, докладда айтилганидек, марказий матбуот столи ғаладонларида қолиб кетмоқда. Лекин ноумид шайтон. Мунозара давом этмоқда.

Марказий Комитетимиз адабиётга нисбатан илгари йўл қўйилган нотўғри талаблардан воз кечиб, ёзувчилардан фақат бир нарсани, фақат ҳақиқатни, улкан ҳақиқатни, бор ҳақиқатни айтишни талаб қилмоқдаки, бу ҳам ёзувчиларимиз ва зиёлиларимизни катта ижодий зафарларга рағбатлантирмоқда. Бу деган сўз, ҳали Москва билан беллашадиган асарлар ҳам яратилажак деган сўздир.

Умуман, бугун партиямиз Марказий Комитети ва Президентимизнинг тарихимиз, маданий меросимиз ва ўтмишда йўл қўйган хатоларга барҳам бериш, Абдулла Қодирий ва Чўлпон, Фитрат ва Усмон Носир каби буюк адибларимиз хотирасини абадийлаштириш, улар яратган ўлмас асарларни халқ мулкига айлантириш борасида қилаётган ишлари таҳсинга лойиқдир.

Докладда айтилганидек, улуғ бобомиз Алишер Навоий, Улуғбек, Бобур, Машраб, Фурқат хотирасини абадийлаштириш борасида чиқарилган қатор қарорлар халқимизнинг ғурурига ғурур қўшди. Зотан, биз бугун миллий ғурур масаласи тўғрисида ҳам жиддий ўйлаб кўрмоғимиз лозим. Миллий ғурур, бу миллатчилик эмас, ўртоқлар.

Миллий ғурур миллатчилик тушунчасига қарши ўлароқ, ўз юрти, ўз халқи, ўз тили, ўз тарихига чуқур муҳаббат қўймоқ демакдир. Шунинг учун ҳам биз ҳар бир инсоннинг ўз инсоний қадрини тарбиялашга, унда миллий ифтихор уйғотишга хизмат қилувчи, инсонни ҳалолликка, эзгуликка, олижанобликка чақиришда бебаҳо восита ҳисобланмиш адабиёт ва санъатга, докладда айтилганидек, жуда катта эътибор беришимиз керак. Ўз адабиёти, ўз тили, тарихини билмаган, уни эъзозламаган, унинг қадрига етмаган халқ — келажаги йўқ халқдир.

Бугунги оғир шароит, бозор муомаласига ўтиш муносабати билан бизни кутаётган навбатдаги қийинчиликлар шуни кўрсатадики, ҳар бир халқ байналмилалчиликни унутмаган ҳолда ўз қадри учун кураша олмоғи лозим экан. Ўзини, ўз манфаатларини ҳимоя қила олиши шарт экан. Гап шундаки, марказ бозор муомаласига ўтиш шиорини ўртага ташлади-ю, қайси республика қай аҳволда эканини билмайди, қай республика умумиттифоқ қозони деб аталмиш тўймас қозонга қанча масаллиқ соляпти ва ундан қанча неъматни чўмичлаб оляпти, буни ҳам билмайди.

Ўтмишда халқимизда ҳалфана деган бир одат бўлур эди. Камбағал учун «бир тўймоқ — бой бўлмоқ» деган нақлга амал қилган йўқчил ва камбағаллар ҳалфана қилиб, ош дамлар эдилар.

Улардан бири — чўнтагига бир танга, ярим танга тушгани гўшт олар, иккинчиси гуруч, сабзи-пиёз, учинчиси эса икки бош саримсоқ харид қилар эди. Дастурхонга ош келганда эса, ўша икки бош саримсоқ олиб келган мулламирқуруқ дарвеш ошнинг энг ёғли жойига чанг солар эди. Шунда ҳалфана ташкилотчиси уни инсофга чақириб, қошиқ билан бошига бир уриб қўяр эди. Ҳозир ҳукумат бошлиқлари умумиттифоқ қозонига ким қанча масаллиқ солаётганини билишмайди. Шунга қараб йиғилган бойликни адолатли тақсимлашмайди. Замон зўрники деганидек, қайси республика зўр бўлса, гапдон бўлса, ўша жумҳурият қозонга гўшт эмас, фақат саримсоқ солса ҳам, ошнинг серёғ, сергўшт, сермаза жойини ўша республика илиб кетаяпти.

Жумҳуриятимиз раҳбарлари бу ноҳақликларга чек қўйиш мақсадида қатор тадбир ва қарорлар қабул қилишмоқдаки, уларни қўллаб-қувватлашимиз зарур, дўстлар.

Қадим замонларда доно бир шоир айтган экан: «Нуҳ пайғамбар минг йил яшаб, бир тўфонга дуч келди, минг йил яшамадим, аммо минг довулга дучор бўлдим мен». Ҳозир мамлакатимиз, жумладан, бизнинг она юртимиз, жумҳуриятимиз шу кўйга тушишидан, минг довулга дучор бўлиш хавфидан холи эмас. Лекин мен бу ҳақда ўйлаганимда, улуғ адибимиз Абдулла Қодирий айтган бир ҳикмат ёдимга тушадию, дилим сал равшан тортади. «Ўзбек халқи ажриққа ўхшайди, — деган эди Қодирий, — бу халқни қанча топтаманг, у топталмайди. Ҳатто устига тош ётқизсангиз ҳам, ўзбек халқи бу тошни ҳам ёриб чиқади!»

Омон бўлсак, бозор муомаласини ҳам кўрармиз, бошқасини ҳам, фақат қўрқмайлик. Офатнинг олдини олиш чорасини кўрайлигу яхши ишлайлик. Шунда ҳамма нарса изга тушиб яхши бўлиб кетади, худо хоҳласа, албатта. Омон бўлинглар.

Бернора ҚОРИЕВА нутқи

ЎЗБЕКИСТОН ССР ТЕАТР АРБОБЛАРИ УЮШМАСИ РАИСИ

Ҳурматли ўртоқлар! Сиёсий маъруза атрофлича, халқнинг съездлар орасидаги ҳаётининг барча жиҳатларини етакчи куч бўлган партия нуқтаи назари бўйича қамраб олган бўлса-да, мен гапни бирдан маданиятдан бошламоқчиман.

Мамлакат миқёсида ҳаёт ниҳоятда ташвишларга тўла эканини таъкидлаб ўтмоқчиман. Қаранг, бемаънилик, тартибсизлик, ахлоқсизлик нақадар авжига чиқиб кетди, ҳеч бир муқаддас нарса қолмади. Ҳатто бизни авлодимиз ҳам муқаддас нарсалардан маҳрум бўлди, ёшлар ҳақида гапирмасак ҳам бўлади, бинобарин улар орзу ва мақсадларсиз яшашга муҳаққақ бўлиб қолдилар. Биз ишонган, интилган нарсаларнинг кўпчилиги йўқолди, ҳаммаси барбод бўлди. Уларнинг ўрнига ҳеч қандай янги нарсалар тавсия қилинмади. Қандай яшаш, нимага ишониш керак? Она тилини, миллий тилимизни давлат тили сифатида жорий этиш муҳим иш. Аммо ахлоқ, ҳуқуқ ҳақида қайғуриш, маънавий бойликларимизни сақлаб қолиш, инсоннинг қадр-қимматини ҳимоя қилиш она тили тақдири тўғрисида жон куйдиришдан ҳам муҳимроқ ишдир. Ўзини ва ўзгаларни ҳурмат қилиш ҳеч бир ҳисоб-китобга кирмайдиган ноёб нарсага айланди. Қаҳр-ғазаб, ҳасад, нафрат, бағритошлик — бизнинг фарзандларимиз ва невараларимиз болалик чоғиданоқ мана шуларни кўрмоқдалар. Биз япон радио, теле-видеоаппаратларидан ҳайратланамиз. Аммо Япония мактабларида гўзалликни англаш учун ҳафтада ўн икки соат ажратилганлигини камдан-кам одам билади. Болалар бу соатларни театр ва музейларда ўтказадилар, уларни дунёни бутун гўзаллиги, ранг-баранглиги, олижаноблиги билан кўришга, ҳурмат ва табассум қилишга ўргатадилар. Бизнинг болалигимиз эса шиорлар, чақириқлар, плакатлар, рақамлар билан тўлиб-тошган. Томошабинларни процентлар билан ҳисоблаймиз, спектаклларни план билан бажарамиз, уч ойлик, ярим йиллик ва йиллик ҳисоботлар берамиз. Рақам муқаддаслашди. У бизнинг ҳаётимизнинг ажралмас қисми бўлиб қолди. Рақам бугунги кунда ҳамма нарсани ҳал қилади, у ўринлар бўш тургани ҳолда томоша залларини лиқ тўлдиради.

Ўртоқлар! Қайта қуриш давридаги беш йил мобайнида мамлакат ва жумҳурият раҳбарларининг маърузаларида театр тилга олинмади. Улар ҳақида сўз бўлмайди, бордию эслаб қолишса фақат театрлардаги — катта-кичик, иттифоқ ва жумҳурият театрларига бирдай тегишли — тоқат қилиб бўлмайдиган, ўзаро ички, ахлоқий-психологик муҳит ҳақида гап боради, холос. Маълумки, театр мураккаб, зиддиятларга тўла, ҳамиша ҳам холис бўлавермайдиган организм. Албатта, кимдир нимадандир, кимдандир норози ва бунга асос топила қолади. Театрга доир муаммоларимизнинг сўнгги йўқ. Шуларгина эмас. Мақтовларга тўла тақризлар, танқиднинг йўқлиги ҳам бу вазиятга ўз таъсирини ўтказди. Албатта, ҳозирги шароитда ижодий уюшмамиз ишини ижобий баҳолашга асос йўқ, аммо театрлар мутахассисларга қулоқ соладилар, илмий институт эса — у ғоят кўнгилчан — қуруқ баёнлардан Ўзбекистон санъати, хусусан замонавий санъатимиз тараққиёти сезиларли даражада тушиб кетиши сабабларини ўрганишга ҳам тортинчоқлик билан ўтмоқда. Эҳтимол маълум бир ютуқлар ҳақида кўп жилдли қўлёзмалар, диссертациялар керак эмасдир. Бир томондан томошабин йўқ, иккинчи томондан раҳбариятнинг ҳомийлиги камайган ҳозирги шароитда театрнинг оёққа туриш жараёнидаги машаққатларни кўрсатиб берувчи ҳалол очерклар зарур. Илмий ишларни қайтадан кўриб чиқиш лозим, уларнинг тўқсон фойизи рус тилида чиқади, ўзбеклар эса бу ишларни ўқимайдилар. Бугунги кунда давлат театрларини қайта ташкил этиш, профессионал театр студияларининг, истеъдодли одамларнинг нормал ҳолда ишлашига кафолат бериш учун иқтисодчиларнинг, социологларнинг жиддий ҳиссаси зарур, директорлар эса театр фаолиятида ислоҳот қилиш ҳақида гапиришдан нарига ўтолмайдилар. Умуман, шаҳарга, вилоятга театр керакми? Агар керак бўлса уни таъминлаш учун ҳақиқий жонкуярларни излаб топиш ёки юксак ривожланган мамлакатлардаги каби шаҳар билан театр ўртасида шартнома тузиш зарур. У ерда шаҳар театр таъминоти учун ҳар куни 600 минг доллар ажратади. Шундай шарт қўйиш керак: ё яхши спектакль ва шартнома муддатини чўзиш, ёки театр ишлаш-ишламаслиги ҳақида жиддий ўйлаб кўриш.

Маълумки, дунёда дотациясиз театр бўлмайди. Шунинг учун гап театр ишини жиддий илмий таҳлил қилиш ҳақида бормоқда. Ўттизинчи йилларда юзага келган бошқариш системаси давлат театрларининг ўзгармас фаолиятига олиб келди. Етмишинчи йилларнинг охирида янги театр модели шакллана бошлади, ёшлар норасмий бирлашмасининг «Илҳом» театр студияси қаҳр-ғазабдан, хавф-хатардан бошқа нарсага эришмади. Унинг дастлабки ютуқлари эса собиқ раҳбарларни гангитиб қўйди. Дарвоқе, улар ҳозир қайта қуришнинг олдинги сафларида бормоқдалар, марказлаштиришдан ташқари жараён эндигина бошланган ҳолда ўзининг илк меваларини бера бошлади.

Қашқадарё театридан бош режиссёр билан биргаликда 11 актёр кетди, мутлақо маблағсиз ўзининг театрини яратди ва муваффақиятга эришди. Шу сабаб бугунги кунда давлат театрларининг обрў-эътибори ҳақида жиддий ўйлаш зарур. Албатта, ўзбек артистларининг шон-шуҳрати ҳақида қайғуриш ҳам гуноҳ эмас. Раъно Каримова, Рустам Тўхлиев, Алла Оллобердиева каби артистларимиз Москва, Ленинград, Новосибирск саҳналарида фаолият кўрсатаяпти-ку. Булар сингари артистларимиз кўплаб топилади, уларнинг ҳар бирини санаб чиқиш қийин.

Хўш, улар нима учун у ёқда? Бу масала билан ким қизиқди? Алёша Султонов Америка билан икки йиллик контракт тузди, Олим Саъдуллаев Парижда шуҳрат қозонди, бизнинг саҳналаримизга эса улар ҳатто таклиф қилинмайдилар. Бу иш билан биров шуғулланаяптими? Агар уларни ўз саҳналаримизда кўрганимизда ва юқоридаги воқеалар давом этмаганда бундай кадрлар билан ғурурланар эдик.

Нега кадрларимизни ҳар томонга бунчалар осон тарқатиб юборамиз, уларнинг ҳаёти билан қизиқмаймиз? Шогирднинг юлдузли соатларида баъзан педагогни эслаймиз, дейди Олег Табаков. Қайғули, баъзан фожиали кунларда эслашга вақт тополмайди.

изда ўзаро м
Ахир

ҳам тирик инсон, бир умр арзимаган маош билан тирикчилик қила олмайдилар, яшаш шароитларини яхшилашни умр бўйи кутишга сабр-тоқатлари йўқ, икки-уч та боласи билан беш-олти йиллаб ётоқхоналарда яшай олмайдилар. Аммо илож қанча — яшайди. Чунки уларда умид, ўз касбига муҳаббат кучли, ҳатто 120 сўмлик арзимаган маош ҳам бу муҳаббатни сўндиролмайди. Ҳамма қатори болалар ҳақида қайғуриш, оилавий муаммолар, биз яшаб турган долғали даврнинг ҳал қилиниши қийин бўлган масалалари, барча кишилар бошидан кечираётган ҳардамхаёллик туйғуси артистлар учун ҳам тааллуқли, ана шундай муаммолар устига артист оқшом саҳнага чиқиши ва спектакль ижро этиши керак. Мана шу ташвишлар ва фақирона маош билан театрга садоқатли бўлишларига ишониш қийин, жуда қийин. Театр — ҳаёт ташвишларидан халос бўлиб, дам олиб кетадиган жой эмас, театрга ҳаёт билан мулоқотда бўлиш, ниманидир тушуниш учун келишади. Томошабинларимиз эса театрни тарк этишди.

Театрлар шаҳарма-шаҳар гастролларда юриши, пул йиғиш билан шуғулланишда давом этиши, планларни бажариши, ошириб бажариши, баъзан минг-минглаб томошабин бўлмагани ҳолда кенг қамровли томошавий тадбирлар ўтказилганлиги ҳақида рапортлар берилиши — буларга тасодифий ҳол сифатида қараш ёлғон бўлур эди. Бор воқеани бузиб кўрсатадиган инструкциялар бизнинг ҳаётимизда ҳамон мавжуд. Ҳамон кўплаб бўлимлар, комиссиялар, комитетлар, маданият бошқармалари бу ҳисоботларни қабул қиладилар ва эшитадилар. Сиёсий маърузанинг биринчи вариантида — мен уни ўқиганман — таъкидланганидек, Алишер Навоий номидаги кутубхонанинг аҳволи учун ҳаммамиз, улар айниқса, уялишимиз керак. Фақат уялиш эмас, бу биз учун оғир дард бўлиши керак. Зотан, бу бутун халқнинг тарихи, бу қадимий ва бой тарих билан танишиш учун ер юзининг барча бурчакларидан одамлар келадилар. Бу бизнинг асосий кутубхонамизнинг аҳволи. Биргина Сирдарё вилоятида, мисол тариқасида битта вилоятни олдим, 240 кутубхонадан атиги бештаси тузук бинода, холос. Юздан ошиғи иситилмайди, демак, улар қишда очилмайди. Газеталарнинг ёзишича, уларга собиқ сотувчилар, ошпазлар, молбоқарлар, ҳайдовчилар мудирлик қиладилар. Бу ерда тартиб ўрнатиш учун яна қанақа бўлим ва комитетлар очиш керак? Эллигинчи йиллардаги каби ижодий ходимларга бошқарувчилик, буйруқбозлик, ниманидир тақиқлаш, дўқ-пўписа қилиш мумкин эмас, албатта. Композиторга музика, ёзувчига китоб ёзишни ўргатиш кулгили ҳодиса, ваҳоланки яқин ўтмишда ҳам шундай бўлган эди. Лекин бу муаммолар билан ўзимиз жиддий шуғулланишимиз керак. Биз Сизга, Ислом Абдуғаниевич, мурожаат қиламиз, мамлакат миқёсида бунинг иложи йўқ, жумҳуриятда Сиз иқтисодчи ва молия мутахассиси сифатида, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби сифатида бизни тушунасиз ҳамда қўллаб-қувватлайсиз, бизга молиявий таъминотнинг мустаҳкам манбаси зарур ва ортиқча маблағни маданий объектларга сарфлайдиган муассасаларни солиқдан озод қилишларини сўраймиз.

Ўз ўрнидаги раҳбарларимизнинг жиндаккина эътибори нималарга сабаб бўлишини ўзингиз яхши биласиз. Аммо бу ҳам кўпинча жуда кечикиб юради.

Қаранг, вилоятлар марказларининг кўриниши нақадар ранг-баранг, улар имкониятининг диапазони нечоғли кенгайиб кетган. Фарғона вилоят ўзбек музикали драма театри ўн йилдан бери биносиз. Вилоят партия раҳбарлари эндигина унга эътибор бера бошладилар. Ҳолбуки, театр фестиваль ғолиби, Москвадаги Халқлар дўстлиги театрида ўз спектаклини намойиш этди. Қарши театр студияси — бечора ва ғариб артистлар — Фламанд фестивалининг директори шу студия спектаклини кўриш учун оқшом елди.

ган вилоят музикали драма театри Москвага бориб келди, Бухоро қўғирчоқ театри Польшада фестивални бошлаб берди. Булар билан фахрланмай бўладими? Ана шу театрлар юртимиздан ташқарида турли шароитларда, гоҳо жуда юксак даражадаги тадбирларда жумҳуриятимиз шаъни, обрўйини ҳимоя қилмоқдалар. Жумҳуриятимиз маънавий ва маданий ҳаётининг бозорларини ана шулар ўз маҳсулотлари билан тўлдира бошладилар. Бизнинг вазифамиз уларни қўллаб-қувватлаш, мустаҳкамланиши ва ўзига ўзи ишонч ҳосил қилишига имконият яратишдан иборат. Ажабки, бунинг учун ҳам тағин маблағ керак. Бу ерда яна бозор иқтисодиёти. У фойда талаб қилишини биз яхши тушунамиз. Бу ян маданият учун ажратил диган шундоғам арзима маблағни чеклаб қўйиши мумкин, бу эса кризис чуқурлашиб бораётган бир шароитда объектив шароитга кўра маълум муддат театрлар, уларнинг келажаги ҳақида ўйламаслик керак демакдир. Санъатдан, шунингдек, халқ маорифидан шу заҳотнинг ўзидаёқ натижа кутиш мутлақо мумкин эмас. Бозор эса бу — бугун, ҳозир демак. Худди мана шунинг учун ҳам маданият ҳақида қонун керак. Маданият — бу фақат театрлар, музика, кутубхоналар дегани эмас, у — тарбия, ўзаро мулоқот, ҳар доим биз билан бирга бўладиган, қўполликка йўл қўймайдиган гўзаллик — ҳамма-ҳаммаси. Бу — ифлос кўчалар ва бизни ҳар куни ў комига тортадиган тур муш икир-чикирлари, би марта ишлатиладига шприц ва стакан, бемо лар билан лиқ тўла юқум ли касалликлар шифох наси ва мутлақо бў бўш музей заллари. Ҳаё даги илк қадамимизд бошлаб то сўнгги наф симизгача бизни қамр оладиган яна кўп, жу кўп нарсалар демакд Булар бугун Москва тортиб мамлакатимиз энг чекка жойларигача ҳеч қаерда етишмайди.

Бизни бир умр, ҳ яқин-яқинларгача бу лик ва мамлакатлар тегорияларига иш о ришгани, шу тахлит юритиб келганими «Буюк мамлакат» иборани айтиш ва тишга ўрганиб қолга аммо у нимаси «буюк», халқнинг ҳасрати, инсоннинг ҳуқуқсизлиги била Бугунги кунимизнинг маси билан фахрлан миз керак? Бу аҳ ортиқ яшаш мумкин касалмандлик ва ҳорлик, умидсизлик маъюслик ҳукмрон моқда одамлар. тоқ Шеварнадзе ганидай: «Биз ким бўлишни бошқалар қўр мамлакатми ёки қиладиган мамлак лишимиз керакми? барча совет мамлакатимизда ях муш бўлишини миз. Халқ устида лаётган ҳар ойдар гарадиган сон- ижтимоий-сиёсий балардан ҳамма оқибатда ёркин да яшаш умидидан лик безиб қолди в нормал ҳаётга эҳт чайди.

Лекин, азиз ўртоқла умидсизлик халқи қачон олдинга ган, буни ҳам қармаслигимиз Жумҳуриятимизда рўй раётган ўзгаришлар маслик ҳам адолатсиз бўлур эди. Ўзбекист Президентининг жумҳуриятимиз учун қийин бир шароитда астойдил жон куйдираётгани ва қайғураётгани, ҳатто иложи йўқ аммо айнан шу кунлар гарчи имкониятлари ҳали чекланганлигига қарамай зарур бўлган ишларни амалга ошираётгани партия ветеранларида тортиб, деҳқон, кўп болали оналар ва боғча болаларигача — ҳамманинг юрагида бир хил миннатдорлик туйғуларини жўш урдирмоқда. Халқ ҳаётини яхшилашга қаратилган ҳар бир ана шундай дадил ва кескин қадам партиянинг бир қадар сусайган обрўйини яна кўтаришга хизмат қилади. Шунинг учун таъсирчан мурожаатнома, Президентнинг кечаги фармони, биринчи июлдан нон маҳсулотлари нархини оширмаслик ҳақида Москвага юборилган кескин маълумот — буларнинг ҳаммаси бугунги кунда жуда керак, Ислом Абдуғаниевич. Меҳнаткаш, одда ва жудаям ишонувчан ўзбек халқининг руҳи ва ишончини кўтариш ҳақида мустаҳкамлашда, уларнинг ўз она замини аталмиш севим

[...]қул ҚОДИРОВ нутқи

бетда

ги катта
ек тилида
тайёрлов
керак. У
или-
инженерлар,
дарс бериши
риятда миллий
тайёрлашдан ас-
аатдор бўлган
илар ишлаши
қилмасак мил-
осабатлардаги
дини олол-
исизлик —
ир сабаб
нглик келтириб

чи бир масала:
шаҳар орасида-
р. Ҳақиқатан,
строғи қиш-
нг ҳам ёмо-
атто ичади-
ам ёмони,
о келадиган
моддаларга тўлган
ёмон сувлар) ҳам
қишлоқларда. Шаҳар
и учун бир кунда 200 —
ргача сув сарфлаш им-
к берилади. Тоғлардан
яхши водопровод сув-
Энди қишлоқлардаги
кўп жойларда оқар сув
айди, машиналарда сув
келишади. (водовозлар-

да), жон бошига бир кунга ўн литр — йигирма литр сув тўғри келса келади, бўлмаса йўқ. Бу ҳам бир тенгсизлик. Жуда кўп қишлоқларимизда ҳали водопровод йўқ. Жуда кўп одамларимизнинг саломатлиги ёмонлашишига ичимлик сувнинг сифати ёмонлиги сабаб бўляпти, ҳатто ирсият шу туфайли бузиляпти. Медикларимиз қилган анализлар шуни кўрсатадики, айниқса, қишлоқлардаги ичимлик сувларнинг таркиби заҳарли моддаларнинг кўплиги жиҳатидан нормадан 10—15 баробар ортиқ. Баъзи бир одамларимиз айтадики, бу сув билан дарахтни суғорса қуриб қолади. «Одам ҳам дарахтдек тирик нарса, одамнинг ҳам ҳаётини қуритадиган сув-ку, бу» дейишади. Лекин бошқа сув бўлмагандан кейин шуни ичишга мажбур. Менинг таклифим шуки, бутун халқни, қишлоқларни тоза ичимлик сув билан таъминлашни биринчи даражали муаммо қилиб қўйилиши керак. Газлаштириш ҳам жуда керак. Бироқ газсиз ҳам, масалан, ғўзапоя билан тирикчилик тебратган пайтларимиз бўлган. Газ ҳам албатта керак. Лекин келажагимиз учун ичимлик сув масаласини биринчи ўринга қўйишимиз керак. Шу билан ҳам биз қишлоқлардан келаётган кўп тарангликларнинг олдини олишимиз мумкин.

Энди маънавий соғлиқ масаласи бор. Азиз дўстлар, шахсга сиғиниш даври, турғунлик даври бизнинг маънавиятимизни ҳам жуда кўп касалликларга дучор қилиб кетди. Шу иллатлардан энг зўри — тарихимизни билмаслик, манқуртлик. Бу касалликдан қутулиш учун биз халқимизнинг минг йиллик тарихини ўрганишимиз керак, халқимизга унинг кўп асрлар давомида орттирган маънавий бойлигини қайта етказиб беришимиз керак. Бунинг учун тарихчи кадрларни кўп тайёрлаш, тарих институтларига кўпроқ эътибор бериш зарур. Сизларга битта қиёсий мисол келтирмоқчиман. Партиямиз ўзининг энг олий мақсади деб халқ бахтини билади. Мана, ёзиб қўйибмиз: «Халқнинг фаровонлиги партиянинг асосий мақсадидир!» Партия билан халқ бир деб ҳисоблаймиз. Ўзбекистон Компартиямизнинг 70 йиллик тарихи бор. Партия тарихи институти учун олти қаватли улкан бино қурдик. Энди халқимизнинг минг йиллик тарихини олинг. Республикамиз халқининг сони партия аъзоларига нисбатан 25 маротаба кўп. Минг йиллик тарихи бор. Партия тарихи институтига шундай бино қурганимизни мен нотўғри демайман, бу — тўғри. Лекин Ўзбекистон халқлари тарихи институти аянч аҳволда. Эски бинонинг бир ярим қаватида. Ҳолбуки, халқимиз тарихига ўн баробар ортиқ эътибор бериш керак. Ўшандагина биз халқимизнинг тарихий илдизларига оби ҳаёт берган бўламиз. Илдизига оби ҳаёт берилган дарахт жуда тез ривожланади, яхши мева беради. Биз ҳам халқимизнинг тез ривожланишини, унинг маънавий мевалари кўпроқ бўлишини истасак, унинг тарихий илдизларига оби ҳаёт бериб туришимиз керак.

Сўзимнинг охирида, мен Марказий Комитетимизнинг бўлажак составига бир-иккита тилагимни билдирмоқчиман. Келажакда партиямиз хўжалик ишлари билан камроқ шуғулланади, деяпмиз. Бу тўғри бўлади. Хўжалик ишларининг ўрнига мана, масалан, миллий кадрлар тайёрлаш масаласини Марказкомнинг бирорта пленумида муҳокама қилсак, яхши бўларди. Ёинки, бўлмаса, маънавият, тарих, тил масалаларини янги Марказком составы бирорта пленумда муҳокама қилса, ёинки, халқимизнинг соғлиғини, экология масалаларини бирорта келажакдаги пленумларда атрофлича муҳокама қилса, юқоридаги ҳаётий муаммоларни ечиш тезлашган бўларди.

Эътиборингиз учун раҳмат!

Ўткир ҲОШИМОВ нутқи

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» ЖУРНАЛИНИНГ БОШ МУҲАРРИРИ

делегатлар!
салкам йигирма беш
атоқли ўзбек ади-
Қаҳҳор шундай
«Мен партиянинг
иб честь берадиган
эмас, онгли фуқароси-
ана шу эҳтиётсиз сў-
ёзувчининг бошига кўп
лари ёғилди.
турғунлик йилла-
иш даврда бўл-
юқоридан бир
биланоқ ер те-
беришнинг илди-
замонидан, калла
дан излаш ке-
мустақил фикр-
заковатини жин-
ган кишилар қа-
, халқнин
фар
ни»

син. Ният амалга ошди. Тобелик, таъзимкорлик психологияси одамларнинг кўзини сўқир, қулоғини кар, қалбини бир парча гўшт, миясини бир товоқ аталага айлантирди. Тоталитар давлат системаси ўз фикрига, ўз эътиқодига эга бўлган кучли шахсларни ёқтирмагани учун жамиятнинг куни муте ижрочиларга қолди.

Одамларни инсоф, бағри кенглик, байналмилалчилик деган эътиқодлар тарк эта бошлади. Ачинарлиси шундаки, бугунги қайта қуриш замонида ҳам бу жараён давом этаяпти. На худога, на коммунизмга ишонадиганлар оз эмас. Бунинг сабаби нима? Мен оддий бир одам ва оддий қаламкаш сифатида кўп ўйладим ва ўзимча маълум хулосаларга келдим.

Одамларни қўрқиб яшашга мажбур қиладиган жамиятнинг замини бўш бўларкан. Бир то- ан буйруқбозликка, ик- томондан тобеликка кў- н жойда тараққиёт ҳам, ҳам суст бўларкан.
дамнинг шиори ғалати
Мен кичкина одам-
учун катталар ўйла-
ҳеч нимага жавоб
н. Мен учун катталар
рсин». Оддий ва
тиқ!
замонида
тобелик
деярли
айтганд

ҳам давом этяпти. Биз ўзимизнинг ночорлигимизни чиройли шиорлар билан хаспўшлашга ўрганганмиз. Яқин-яқинларда ҳам ғалати шиорлар бор эди. «План — қонун, мажбурият — виждон!». «Оқ олтинни олтин қўллар яратади!»

Молхонадан фарқ қилмайдиган шийпонда ўтириб, даладан заҳар ҳиди анқиб турган паллада гўштсиз шўрва ичаётган пахтакор, сассиқ ҳовуз бўйидаги дарахтга осилган қоп беланчакдан боласини олиб эмизаётган ночор хотин бу шиорларни кўрганда нимани ўйлади экан? Ҳеч нимани ўйламаган! Ўйлашга вақти бўлмаган. Чунки у тобе эди, муте эди, қул эди!

Ўша йиллари бир қадар бачкана, аммо аламнок латифа пайдо бўлган эди: «План дегани шунақа нарсаки, ўнг ёнбошинг билан ётсанг ҳам бажарасан, чап ёнбошинг билан ётсанг ҳам бажарасан!» Оқибат нима бўлди? Шу бўлдики, ўнг ёнбоши билан ётганлар ҳам, чап ёнбоши билан ётганлар ҳам қамоққа тиқилди. Ўнлаб, юзлаб, минглаб, ўн минглаб... Улар орасида бир томондан халққа, иккинчи томондан давлатга хиёнат ган олчоқлар бормиди?
эди! Лекин улар саноқли
ражада эди. Ундай бў
умрида пахтазорга кириб
маган москвалик терговчи
сариқ касали билан сғри

кунлик пахта териш нормасини бажариш учун ғўзапоя устига 25 минг марта эгилишга мажбур бўлишини тасаввур ҳам қила олмайдиган Гдлян билан Ивановлар, уларнинг орқасида ҳайбаракалла қилиб турган кишилар нима учун «ўзбек иши» деган ифлос иборани дунёга достон қилди? Пайғамбар даражасига етган ҳуқуқшунослар ҳам борингки «арман иши» ёки «рус иши» деган ҳақоратомуз гапни айтса, арман ёки рус халқи қандай аҳволга тушган бўлар эди? Ахир план дегани пастдан эмас, юқоридан, ҳатто энг юқоридан келар эди-ку. Бугунги докладда Шароф Рашидов ҳақида гапирилди. Эслаб кўрайлик, чиндан ҳам «Давай Шараф кругленькую цифру» деган гапни катта минбардан Брежнев айтган эмасмиди? Деҳқон эса ўша планни бажаришга мажбур эди-ку! Йил бўйи оғир меҳнат қилиб, эвазига сариқ чақа олмайдиган, этигини пайтава баҳосига сотадиган пахтакор бу сафар ҳам миқ этмади. Негаки, унинг қонида таъзимкорлик психологияси бор.

«Ўзбек иши»дан ваҳимага тушган айрим раҳбарлар жумҳуриятимизни «кадрлар билан мустаҳкамлаш» учун шошилинч чоралар кўрдилар. Обкомлар, райкомлар, ижрокомларга «ҳалол ва принципиал» раҳбарлар таклиф этилди. Узоқ-узоқдан келган ушбу «кадрлар»нинг аҳволини тушуниш қийин эмасди. Бу ўрлар оёқ айниб кетнига ай- га худди таётгандек бўлдилар.

Шу тариқа кузбасслик кўмирчи бухоролик чўпонга эшак минишни ўргатди, узоқ шарқлик балиқчи андижонлик пахтакорга ғўза суғоришдан дарс берди. Қани мантиқ?

Булар — ижтимоий ҳаётдаги гаплар. Маънавий ҳаётда нима бўлди? Бу соҳада ҳам аҳволимиз ўзига яраша кечди. Тўғри, яхши асарлар ҳам яратилди. Аммо биз зўр бериб ўтмиш меросимизни қоралашга ҳаракат қилдик. Бобур ва унинг авлоди ҳақида ҳикоя қилувчи роман, «Темур тузуклари» асари ва ҳатто шу йил «Шарқ юлдузи» журналида эълон қилина бошлаган Қуръон таржимаси ҳам дунё юзини осонликча кўргани йўқ. Машҳур рус олими С. Капица А. Македонский — юнонлар учун, Наполеон — французлар учун, Пётр 1 — руслар учун қанчалик аҳамиятли бўлса, Чингизхон ҳам мўғуллар учун шунчалик аҳамиятга эгадир, чунки ҳар бир халқ ўз миллий қаҳрамонини ўзи белгилайди, деб ёзган. Шундай экан, Темур шахсига ҳам нуқул бирёқлама салбий баҳо беришга чек қўйиш, унинг хато ва фожиалари билан биргаликда фазилатларини ҳам холис баҳолаш пайти етмадимикин?

Ҳатто ҳозир ҳам ҳамкасбларимиз — ёзувчиларимизнинг айрим асарларида инкубатордан чиққан жўжадек бирбирига айнан ўхшайдиган ҳолатни кўриш қийин эмас. Юзта маҳа «нодон» юз йил бош к б тагига етолмаган муа «рус амаки» бир ки- лади-қўяди. сидан

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ, Ўз ФА мухбир аъзоси

АДАБИЁТИМИЗНИНГ ИККИ КЛАССИГИ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ТАВАЛЛУДИНИНГ 95 ЙИЛЛИГИ

МАЪЛУМКИ, ҚАЙТА қуриш ҳаётнинг барча соҳаларига янгича қарашни талаб қилаётир. Ижтимоий фанларнинг кўп принциплари холис равишда кўздан кечирилаётгани сир эмас. Шундай экан, улуғ адиб Абдулла Қодирийнинг адабиётдаги ўрнига ҳам давр талабидан келиб чиқиб ёндашиш лозимдир.

Шахсга сиғиниш ва турғунлик даврларида тарих, жумладан, адабиёт тарихи, ижодкорлар мероси текис ўрганилмади. Бу ҳол фақат ўзбек адабиёти тарихигагина хос эмас. Рус ва бошқа қардош халқлар адабиётлари тарихида ҳам шундай ҳол рўй берди. Бизда адабий меросни ўрганиш масаласи жуда орқада қолди. Бу жиҳатдан тарихимиздаги оқ доғлар, нотекисликлар эндиликда кўп ишларни амалга оширишни талаб қилади.

Қарийб эллик йил давомида Ҳамза ижоди кенг ўрганилди. Буни биз ижобий ҳодиса деб ҳисоблаймиз. Шоир ҳаёти ва ижоди хусусида бир эмас, ўнлаб кандидатлик, докторлик диссертациялари ҳимоя қилинди, монографиялар чиқди, эсдаликлар йиғилди, асарлари излаб топилди. Бу жиҳатдан ҳам Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий омади келган ижодкорлардан. Бу ҳол адабиёт мухлисларида қониқиш ҳиссини уйғотади.

Бироқ Ҳамза ижоди аксаран сафдошлари ижодидан ажратилган ҳолда тадқиқ ва тарғиб қилинди.

Шундай ҳоллар ҳам бўлдики, кишилар тилидан ёзиб олинган шеърлар ҳам Ҳамзага нисбат берилиб, тўпламларга киритилди. Баъзи ўринларда эса унга тегишли бўлмаган асарлар ҳам шоир номига боғлаб қўйилди. Асосий матни топилмаган, сюжети ҳам у даражада аниқ бўлмаган «Бой ила хизматчи» К. Яшин томонидан қайта яратилиб, шоир тўпламларида эълон қилинди ва саҳналаштирилди. Бу ишда аниқликдан кўра тахминлар кўпроқ бўлди.

Шоирнинг ҳар бир юбилейида «Мана шунча китоб эълон қилиш керак», деган мажбуриятлар олинди. Айрим пайтларда «Фалончи олим нега Ҳамза ижодига тегишли бирор иш қилмаяпти, демак у инқилоб шоирини ёқтирмас экан-да», деган таъналар ҳам айтилди. «Ҳамза ҳақида илмий ишлар кам олиб борилаяпти», деб илмий ташкилотларга даъво қилинган пайтлар ҳам бўлган. Характерли томони шунда эдики, бу ишларнинг илмий қиммати, ҳақиқат қай даражада айтилаётгани билан бировнинг иши бўлавермасди. Шахсга сиғиниш ва турғунлик йиллари маданият, илм соҳасидаги бундай воқеалар ажабланарли бўлиб кўринмас эди.

Кейинги пайтларда аҳвол анча ўзгарди. Ҳамзанинг 100 йиллик юбилейи муносабати билан унинг беш жилдлик мукаммал академнашри эълон қилинди. Қайта қуриш, ошкоралик, сўз эркинлиги боис Ҳамзани ҳар томонлама идеаллаштириш сохта бир нарса эканлигини тушундик.

Рўй-рост қараганда, у ҳам тарих фарзанди экан. У ҳам ўша даврдаги сафдошлари сингари изланишда бўлган экан. Бу ҳол ҳамзашуносликда янги-янги имкониятларни очиб берди. Шу асосда фақат бир хил сийқа фикрларни такрор қилаверишдан воз кечиб, ҳақиқий Ҳамза, унинг ижод эволюцияси ҳақида фикр айтиш имконияти туғилди.

Энди маълум бўлаяптики, Ҳамза ҳам барча ижодкорлар қатори фақат ғалабалардан ғалабага эришавермаган экан. Ҳар бир ижодкор ҳаётида бўлганидек, унинг ижодида ҳам турли даражадаги асарлар бўлган. Ўрни келганда у оқпошшо номига шеърлар бағишлаган. Мардикор олиш хусусида зиддиятли асарлар битган. Ўтмиш адабиётимиз анъаналарига амал қилиб худо ва пайғамбарларга ҳамду санолар айтган. Булар ҳаммаси табиий ва самимий бўлган. Бунинг учун ҳеч ким шоирни айблаши ҳам мумкин эмас.

Умуман, Ҳамза инқилобни қабул қилган, ижтимоий-маданий тараққиёт тарафдори бўлган. Бу ҳеч кимда шубҳа уйғотмайди. Шу билан баробар у давр билан изоҳланадиган ғоявий тебранишларни ҳам бошидан ўтказган.

Бир ёқлама ёндашиш натижасида «Оловли йўллар» номли кўп серияли телефильм (К. Яшин, Б. Привалов сценарийлари) Ҳамза ҳаёти ва фаолияти хусусидаги ҳақиқатдан кўра, ошириб айтилган тўқима воқеалар мажмуаси бўлиб қолди. Муаллифлар эзгу ният билан изланганларига қарамасдан бу ҳол Ҳамза номини улуғлашдан кўра, уни сунъий қаҳрамонга айлантириб қўйди. Албатта, фильм муаллифлари бадиий тўқимага ҳақлимиз, дейишлари мумкин. Лекин бадиий тўқима уйдирмага айланиб кетса, айниқса, тарихий шахс образи ҳаққониятига путур етади. Табиийки, Ҳамза бунга муҳтож эмас.

Яна бир ҳайратланарли томони — эллик йил давомида Ҳамза ҳақида ҳеч қандай баҳсли фикр олишувга йўл қўйилмади. Эндигина барча ижодкорлар қатори у ҳақда ҳам ижоди моҳиятидан келиб чиқиб, баҳсли фикрлар айтиш мумкин бўлди.

«...Ҳамза ҳам инқилобий ўзгаришларни дарров тўла тушунган эмас. Шунга қарамасдан, кейинги эллик йил мобайнида Ҳамза Октябрдан илгариёқ ҳақиқий инқилобчи большевик бўлган ва ўзбек адабиётида социалистик реализм ижодий методининг асосини яратган, деган фикрни ўтказиб келдик. Гарчи у янги метод ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмаган бўлса-да» («Правда Востока» газетаси, 1989 йил, 19 май сони).

Мунаққид ҳақ. Норбой Худойберганов фикрини давом эттириб, мантиқан инкор қилиб бўлмайдиган бошқа масалани олға суради: «Чўлпон, Фитрат ва бошқа баъзи ижодкорларни реакцион Қўқон мухториятини социал ижтимоий адолат касб этган мустақил давлат сифатида қўллаб-қувватлаган миллатчи сифатида айблашган...» Ҳамза ҳам Қўқон мухториятини қўллаб-қувватлаган, у ҳақда шеър ёзган. Ўз-ўзидан савол туғилади: нега бир хил тушунча учун бировларни (Чўлпон ва Фитрат назарда тутилади — **М. Қ.**) ашаддий миллатчи, халқ душмани деб эълон қиламизу, бошқа бировларни (Ҳамзани — **М. Қ.**) бекаму-кўст инқилобчи шоир деб атаймиз?

Тарозининг тоши ҳамма учун баробар бўлиши керак эмасми? Норбой Худойберганов шоирнинг ўткинчи кайфиятда ёзилган бир-икки шеър билан бутун ижодни инкор қиладиган ҳукм чиқариш зарарли эканини айтмоқчи бўлади. Бу хилдаги асарлар, демак, Чўлпон ва Фитратда бўлгани сингари Ҳамзада ҳам бўлган. Бунинг учун Ҳамзани инкор қилиш ёки қоралаш мумкин бўлмаганидек, Чўлпон ва Фитратга ҳам қора бўёқ чаплаш ноҳалол ишдир.

Аксарият асарлари билан Ҳамза эъзозга лойиқ шоир ва драматургдир. Адулла Қаҳҳор сўзлари билан айтганда, унга фақат «Яша, Шўро» шеърининг ўзи учунгина ҳайкал қўйиш мумкин.

ОШКОРАЛИК ақидаларига асосланиб эндиликда бошқа бир ҳақиқатни айтишга ўзимизни ҳақли деб ҳисоблаймиз. Чўлпон, Фитрат ижодларида жузъий даражадаги баҳсли ва зиддиятли нуқталар бўлиши мумкин. Бироқ, Абдулла Қодирий ижоди маъно эътибори билан чигал зиддиятлардан анча холи эди. Мантиқсиз зиддиятларни кўпроқ «зарбдор», сўлкаш мунаққидлар яратдилар. Улар эллик йил давомида адиб ижодидан ҳар хил йўсинда хато изладилар. Бугун бу айбномаларнинг барчаси сунъий равишда ўйлаб топилган уйдирмалар экани маълум бўлиб қолаётир.

Адабиётимизнинг асосчилари сифатида Ҳамзага ҳам, Абдулла Қодирийга ҳам бир хил ўлчов билан ёндашиш лозимдир.

Бугун бу нотекисликларни шахсга сиғиниш даврига хос зўрма-зўракилик, адабий меросни адолат билан текширмаслик натижаси, деб баҳолаш керак.

Бу ўринда адабиётшунослигимизда кўзга ташланган бир ҳодисани эслатиш зарур кўринади. Гап шундаки, йўлини топиб Ҳамзани керагидан ортиқ қаҳрамон, керагидан ортиқ кошиф қилиб кўрсатиш «ёқимли йўл»га айланган эди. Адабиётшунос С. Мирвалиев «Ўзбек романи» китобида хусусан қуйидагиларни ёзади: «...адабиётимизда мазкур жанрни (роман назарда тутилади — **М. Қ.**) яратиш масаласи, аввало Ҳамза номи билан чамбарчас боғлиқдир. Чунки Ҳамза биринчи ўзбек романи томон йўл очган санъаткордир». Очиғини айтганда, Ҳамзанинг «роман» номи билан эълон қилинган асарларини ҳеч ким инкор этмайди.

Бу хилдаги гаплар ўртага тушиб қолишининг сабаби бошқа ерда. 1956 йили Иззат Султон («Қизил Ўзбекистон» газетаси, 28 октябрь сони) Абдулла Қодирийни ўзбек романи, умуман, ўзбек прозасининг асосчиси, деб эълон қилган эди. С. Мирвалиев юқоридаги қайдлари орқали бу фикр билан зимдан баҳслашаётгандай бўлади. Шу билан бирга С. Мирвалиев Ҳамза романлари «реалистик романлар» эмаслиги, замонавий роман талабига жавоб бера олмаслигини айтади. Далил учун Л. Қаюмовнинг Ҳамза «...Ўзбек адабиёти тарихида романнинг биринчи намунасини, шу термин, шу жанр, шу тушунчани биринчи марта» олиб кирган, деган фикрига суянади. Кейин негадир ўзига ўзи қарши боради-да, Ҳамза «романлари»ни **«том маънодаги романлар»** (таъкид бизники — **М. Қ.**) деб атайди.

Кейинчалик Л. Қаюмов чет элдаги ўзбек адабиёти тарихини сохталаштирувчиларга жавоб бериб, Ҳамзани улардан ҳимоя қилишни ният қилади ва Ҳамзани ўзбек романининг асосчиси эди, деган фикрни ўтказмоқчи бўлади.

«Ҳамза ижодининг аҳамиятини сохталаштириш, камситиш учун нималар қилишмайди, дейсиз. ...Буржуа чаламуллалари Иззат Султоновнинг Абдулла Қодирий реалистик романга асос солди деган фикрини келтиришиб, буни шундай шарҳлайдилар: «Реалистик» сўзи Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг дастлабки ишларини эътибордан атай соқит қилиш учун келтирилади...». («История формирования и развития социалистического реализма в литературах Советского востока», Т., 1976 йил, 116-бет).

Чет эл сохтакорларига жавоб бериш керак. Бу жиҳатдан Л. Қаюмов ҳақ. Бироқ бунда бирёқламаликка йўл қўйиб бўлмайди. Бундан ташқари мазкур кўчирманинг тагида Иззат Султоннинг «Абдулла Қодирий ўзбек реалистик прозасининг асосчиси», деган фикрини инкор қилиш, аслида фақат битта асосчи бор, у ҳам бўлса Ҳамза, деган фикрни ўтказишга уриниш сезилади.

Назаримда Иззат Султон Абдулла Қодирий ижодини таърифлай туриб, Ҳамзани камситишни хаёлига ҳам келтирган эмас. Борини бор қилишни ўйлаган олим иккинчисини йўқ қилишни ўйламайди.

Л. Қаюмов, С. Мирвалиев илгари сурган бу фикрнинг ўз тарихи бор. Ҳужжатлардан шу нарса кўринадики, 1956 йил октябрь ойининг охирларида Иззат Султон мақоласи эълон қилинган кунларда Ҳамза камситиляпти, деган шовшув гаплар тарқалди. Ажабмаски, шу асосда 1956 йили 6 ноябрь куни ЎзКП МК бюросида Н. Муҳиддиновнинг «Абдулла Қодирийнинг адабий мероси» номли хати муҳокама қилинади. Бу хатда Абдулла Қодирий ижодига тегишли фазилатлар ва унинг асарларини эълон қилиш хусусидаги таклифлар айтилади. Хатда қуйидаги жумлани ҳам ўқиймиз: «...Бироқ бу Абдулла Қодирий номини шон-шуҳратларга ўраб ташлашга, йирик тарихий хизматларни унинг номи билан боғлашга асос бермайди» (мазкур хатнинг архивда кўчирма нусхаси Иззат Султонов қўлида сақланмоқда). Бошқа бир жойда Абдулла Қодирийни ўзбек адабиётининг асосчиларидан бири, деб айтиш мумкин эмаслиги қайд этилади-да қуйидаги фикр баён қилинади: «Менингча, машҳур ўзбек ёзувчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижоди билан Абдулла Қодирий ижодини баробар қўйиш ҳам мумкин эмас».

Шунинг ўзидан маълум бўлиб турибдики, Ҳамзани қўриқлаш ўзбек адабиётидаги ҳамма ютуқларни фақат унинг номи билан боғлаш, бирор ижодкорни у билан баробар қўйиш мумкин эмаслиги ҳақидаги «низом»лар ўша пайтлардаёқ жиддий равишда кўтарилган ва бу масала билан махсус шуғулланишга тўғри келган. Буни айрим шахсларнинг иродасидан кўра ўша пайт мафкурасининг йўналишлари билан изоҳлаш эҳтимол тўғрироқ бўлади.

Аслида Ҳамзанинг насрий асарлари анча ибтидоий шаклда эди. Ҳақиқий роман жанри талабларига жавоб берадиган даражада эмас эди. Улар ўзбек реалистик прозасининг туғилишидаги биринчи машқлар, чин ҳаваслар эди, холос.

«Битта миллий адабиётнинг битта асосчиси бўлади, иккинчиси бир ижодкор бу тушунчага сиғмайди», — деган фикр эркин бўлмаган ва барча нарсаларни тор рамкага солишга уринилган замондагина тўқиб чиқариш мумкин эди. Ҳозир бу ғоятда кулгули ва ачинарли бўлиб туюлади.

Бир вақтлар ҳамма соҳалардаги бор-йўқ ютуқлар Сталин номи билан боғланганидек, ўзбек адабиёти ва маданиятидаги барча ишларни фақат Ҳамза номи билан боғлаб қўйиш Ҳамза қиёфасини ўта сохталаштиришга олиб келди.

Энди сохталаштиришга ҳожат қолмади.

Хўш, Ҳамзанинг хизмати нимада?

Ҳамзанинг ўзбек совет адабиёти олдидаги хизматлари жуда катта. Ҳа, у адабиётимизнинг асосчиларидан бири. У инқилобий шеъриятнинг асосчисидир, шунинг баробарида бошқа жанрлар тараққиётига ҳам сезиларли ҳисса қўшган ижодкор. Ўзбек прозасининг асосчиси — Абдулла Қодирий. У ҳам Ҳамза сингари бошқа жанрлар тараққиётига сезиларли ҳисса қўшган адиб.

Абдулла Қодирийни ўзбек прозасининг асосчиси, деган фикр фақат Иззат Султонов илгари сурган ва тан олган ҳақиқат эмас. Унинг бутун туркий халқлар адабиёти тараққиётида ўрни катта. Мухтор Авезов, Берди Кербобоев, Хидир Деряев уни устоз даражасида кўрганлар. Чингиз Айтматов ундан таъсирлнганини тан олади. 1989 йил, 13 октябрда «Меҳробдан чаён» романининг 60 йиллиги нишонланди. Шу муносабат билан чақирилган анжуманда инглиз ва америкалик олимлар иштирок этишди. Шу анжуманда профессор Илза Сиртаутас ўзбек тилида нутқ сўзлаб, Абдулла Қодирийнинг биринчи ўзбек романнависи эканини таъкидлади ва у ҳақда узоқларда туриб фан номзоди (1977), кейин фан доктори (1979) деган илмий даража олиш учун дисертация ёзиб ҳимоя қилгани хусусида гапирди.

ҲАР БИР КЛАССИК ижодкорнинг ўз ўрни бор. У ўша ўз ўрни билан улуғдир. Андозавозлик даврлари ўтиб кетди. Яқинда эълон қилинган Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг Абдулла Қодирий туғилган кунининг 95 ва 100 йиллликларини нишонлаш тўғрисидаги махсус қарори улуғ адиб ижодини ўрганиш ва қадрлашнинг янги босқичга кўтарилганидан дарак берди. Бу қарорни бошқача баҳолаш мумкин эмас. Рўйхатларда тузукроқ ўрин олмаган, расмий доираларда иккинчи даражали ёзувчи ҳисобланиб келган, бирор юбилей ўтказишга номуносиб ҳисобланган адиб эндиликда ўзбек адабиётининг йирик классиги сифатида тан олинди. Бир классигимиз иккита, улар ёнига навбтдагиси қўшилса, бу нур устига нур. Барчага баробар ҳақиқат юзага чиқишидан ким қувонмайди?!

Абдулла Қодирий. Ноёб сурат.

БИЛДИРИШ

Абдулла Қодирий таваллудининг 95 йиллигига бағишланган тантанали кеча 12 январь куни соат 17 да Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрида бўлади.

ЯНГИ РУБРИКА:

ГАПНИНГ ЛЎНДАСИ

Мақсад: адабий жараёнда рўй берган ҳодисалар ҳақида самимий, аниқ ва актуал бўлган шахсий фикр-мулоҳазаларни газета саҳифасига тезкорлик билан олиб чиқиш. Шунинг баробарида фикрлар ранг-баранглигига имкон яратиш — адабий ҳаёт масалалари муҳокамасида плюрализмга йўл очишга уриниш.

Мавзуга тегишли саволлар билан редакция ходимлари ижодкор ёки адабиёт мухлисига мурожаат қилади, жавоб-фикр лўнда, янги, тутилмаган, амалий бўлиши керак.

Бу рубрикада дастлабки сўз ўтган йили Ҳамза мукофоти билан тақдирланган уч танқидчига берилди.

Умарали НОРМАТОВ:

МЕНИНГ ФИКРИМ ШУНДАЙ...

САВОЛ: — Ўтган йилдан, ҳар ҳолда, ранжимагандирсиз. Танқидчилигимизнинг пешқадам намояндалари қаторида Ҳамза мукофотига сазовор бўлдингиз...

ЖАВОБ: — Энди, мукофот кимга ёқмайди дейсиз. Бироқ жиндай кеч бўлдими дейман-да, а? Шу, мукофотларнинг ҳам обрўси аввалгидан тушди-да, ахир. Ҳам қувонасан, ҳам алам қилади. Нега дейсизми? Ҳозирги алғов-далғов замонда мукофот эриш туюлади, одамга... Нимасини айтасиз, олдинги даврда бошқача эди-да, қуриб кеткур. Ҳай, майли, зарар қилмас... Бир нарсага хурсанд бўлиш керак барибир, юксак унвону мукофотлар билан энди мавқе эгаллаб, обрў қўрғонини мустаҳкамлаб бўлмайди. Ўйламанг, мен фақат Ҳамза мукофотига сазовор бўлганим учун эмас, бундан ҳам юксак даражаларга эришганларга «ҳасад» билан айтаяпман, бу гапни.

Хўш, яна қандай савол бор?

САВОЛ: — Конюктурага хизмат қилган танқид(чи) энди кимнинг, ниманинг хизматида бўлади, деб ўйлайсиз?

ЖАВОБ: — Ҳа-ҳа-ҳа... (кулади). Бу байрам ҳазил саволи бўлсаям, аччиқ экан. «Ўйиб оладиган» саволлар сирасидан, шекилли. Майли, жавоб беришга ҳаракат қилиб кўрай-чи...

«Конюктурага мен хизмат қилмаганман!», деб дадил айтадиган одамни тасаввур қилолмайман. Ҳаммамиз — биров озроқ, биров кўпроқ «хизматкорлик»ни адо этганмиз. Энди ойни ёпмоқчи бўлиб этакни кўтариш кулгули ҳолга солади: академикдан тортиб адабиётга эндигина кириб келган ёш ижодкоргача — шуни тан олсак, ёмон бўлмайди, деб ўйламай. Қанча-дан-қанча илмий диссертацияларнинг «бисмилло»сидан бошланиб, «оллоҳ акбари»гача шу гап.

Мана, кўзимиз «ярқ!» этиб очилди. Нимани кўрдик, ниманинг гувоҳи бўлдик? Ҳақиқатга хизмат қилиш керак экан. Вақт элагида жуда оз нарса қолаяпти. Озгина бўлса-да айтилган тўғри, ҳақ гаплар қолаяпти, холос. Ўйланг-чи, 70 йиллик танқиднинг хрестоматиясини тузадиган бўлсак, неча жилд бўлади, деб ўйлайсиз?.. Шундан келиб чиқаверинг.

САВОЛ: — Бу йилнинг «об-ҳаво»си қандай бўлади?

ЖАВОБ: — Билмадим, сиз қандай прогнозга кўпроқ ишонасиз, айтмоқчиманки, илмийсигами ёки «кашпировскийча»сигами? Илм тўғри прогноз беришдан орқада қолди, чамамда. Биз илм, деб юрган нарсалар эртанги кунни умумий чизгиларда бўлса-да, кўрсатишдан ожизми, деб қолдим. Кашпировскийга беҳуда «сеҳрланмаса» керак, одамлар. Фаранги астрологларининг обрў-эътибори ошиб бораётганига нима дейсиз...

Мен «фолим»нинг ҳолини айтмай турай, олдин башорат қилишга лойиқ малакага эга бўлиб олайлик. Бунинг учун нима қилиш керак? Бугун ҳақиқатни гапирайлик, 70-йиллик адабиёт ҳақида бор ҳақиқатни айтайлик. Ахир, фолбин ҳам мижознинг исмини суриштиради, уни-буни аниқлаб олиб, эртасини «кашф қилади».

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ:

ЭРКИН ФИКРГА ТЎСИҚ БЎЛМАСА БАС

САВОЛ: — Айрим кишилар ҳеч иккиланишсиз: «Хўш, нима ўзгарди?..» дейишади. Бу тоифадагилар радикалчиларга кирадими ёки улар тушкин кайфиятдаги кишиларми?

ЖАВОБ: — «Уларни» қўя турайлик. Менингча, қувонадиган ҳамда қийнайдиган воқеалар юз берди. Эркин фикр юритишга имкон туғилди. Бу асосан марказий матбуотга тааллуқли, жумҳуриятимиз матбуоти ҳақида айтадиган бўлсам, сизнинг газетангизда, «Ёш ленинчи» ва «Ёшлик»да шундай ҳол қисман юз берди — эркин сўзни айтиш учун туйнук очилди. Нега саноқли органларда, нега атиги «туйнук»дай жой? Мана шуниси одамни қийнайди. Мен бу вазиятни адабий ҳаётимизда кечаётган воқеалар воситаси изоҳласам, шундай мулоҳазага келаман: кимдир, айтайлик, Саид Аҳмад буюк ижодкор, бошқа биров бунга эътироз билдириб, йўқ у бирор бадиий кашфиёт яратмаган, деса — бир-бирига зид ҳар иккала фикр ҳам ошкора айтилсин. Майли кейин баҳслашилсин, инкор этилсин ёки маъқуллансин, бироқ редакцияларнинг ғаладонида қолиб кетмасин, қўнғироқлар тазйиқидан чўчиб қайтарилмасин. Эътибор берган бўлсангиз, ўтган йили «Ёшлик» да чиққан Ҳабибулла Қодирийнинг қиссасида Абдулла Қаҳҳор, Ҳамид Олимжон ва бошқалар камситилди, деб бонг уришди. Ахир, қиссага уларнинг айтган гаплари киритилганку! Уларнинг истеъдод билан яратилган асарларини ҳеч қандай куч хотирадан ўчиролмайди. Бироқ ижтимоий фаолиятлари, ижодлари, дунёқарашларини қачон холис таҳлил қиламиз ва объектив хулосалар чиқариб оламиз? Бусиз олдинга силжиб бўлмайди. Ваҳоланки, мактаб партасида ўтирган болалар бугун билиши лозим бўлган ҳақиқатларни узоқ йиллар мобайнида адабиёт қозонида қайнаган ижодкорларга сингдириб бўлмаяпти. Менинг назаримда шахсий фикрга йўл бериш керак. Бундай фикрнинг маълум бир қисми ҳақиқат бўлса, шунинг ўзи катта гап. Эркин фикрга тўсиқ пайдо бўлган жойда тушкунлик ҳам, радикалчилик ҳам юз бериши тайин.

САВОЛ: — Вақт-соати келиб сиз куюниб айтган муаммолар ҳал бўлишига бугун умид қилиш мумкин. Бироқ орадан маълум вақт ўтиб, тўла ошкоралик талабини маъқуллаб чиқаётган айрим ижодкорлар танқиддан ташқари, алоҳида маъмурий-буйруқбозлик муҳофазасидаги майдонга «кириб олмайди», деб ўйлайсизми? Чарх айланса керак?

ЖАВОБ: — «Орадан маълум вақт» ўтмаёқ шундай ҳолга гувоҳ бўлиб турибмизку! Айрим ёзувчилар танқид қилиб бўлмайдиган зоналарга кириб қолаяпти, уларнинг шогирдларида ҳам шу томонга ҳаракат бор. Уларни мадҳ этадиган ўз танқидчилари ҳам юзага келаяпти.

Умуман бизнинг танқидчиликда ошкора фикр айтиш анъанаси шаклланмаган, бундай ҳол одат тусига кирган эмас. Бизда чинакам профессионал танқид туғилиши учун соғлом ижодий муҳит пайдо бўлгани йўқ. Шунинг учун ҳам биз кўпдан орзу қиладиган мақолаларнинг яратилишига имконият туғилмаяпти. Айтайлик, Ўткир Ҳошимовнинг «Икки эшик ораси» романи Ҳамза мукофоти билан тақдирланди, русчага таржима қилинди. Ўзимча ўйланаман: роман нега Бутуниттифоқ миқёсида эътироф этилмади? Балки айб таржимададир? Бу саволларга таҳлил орқали ишонарли жавоб бериш ўрнига бизда нуқул умумий йўсиндаги мақтовга зўр берилаяпти. Хуллас, хилма-хил фикрларга йўл очиб берилмоғи керак. Фақат битта шарт билан — шу фикрнинг исботи бўлсин. Фикрлар ранг-баранглиги, плюрализм эркин мулоҳазага йўл очилганда пайдо бўлади. Танқидчининг бўйнидан боғлаб, бир уйнинг ичидан айлантириб юрганда, уйдан ташқарига чиқишга йўл қўйилмаганда бу соҳада тараққиёт бўлмайди. Назаримда, шундай вазиятни тўғри тушуниб, хулосалар чиқариб олинаяпти, бу чинакам танқид пайдо бўлишига умид уйғотади.

САВОЛ: — Манфаатлари, дейлик, нуқтаи назарлари мос тушган айрим ижодкорлар ўзаро бирикиб, ўз мақсадлари йўлида ҳаракат қилсалар, бу ёмонми, яхшими?

ЖАВОБ: — Гуруҳлар бўлса бўлаверсин. Бироқ бу ерда гап қандай мақсадни кўзлашда. Кўзланган мақсад халққа, адабиётга хизмат қиладими? Шуниси муҳим. Абдулла Қаҳҳор бир пайтлар гуруҳ тузган, тарафкашларини атрофига йиққан, дейишарди. Бироқ унинг фалон ёзувчи ёки танқидчига мана бундай зарба берган, деганларини эшитмаганман.

Гуруҳ билан гуруҳбозликни фарқлаш керак. Гуруҳбозлик бир-бирини мақташ, холис танқиддан турли йўллар воситасида ҳимоя қилиш... Бу иллатни қанча ёмон деган билан ҳали йўқотиб бўлмайди. Шуниси қизиқки, гуруҳбозлик ёмон, деб бақираётганларнинг ўзлари гуруҳбоз бўлиб чиқади.

Иброҳим ҒАФУРОВ:

ХАЁЛНИ ҚУТЛАЙЛИК

САВОЛ: — Ёшлар ижодида Ғарб адабиётидаги авангарднинг таъсирлари сезилаётир. Сиз ижод қилаётган «Мансуралар» ҳам бу «қусур»дан холи эмас, дейишмоқда.

ЖАВОБ: — Саволингизнинг иккинчи қисмидан бошласак. Авангард дегани хоҳ тирноқда, хоҳ тирноқдан холи бўлсин — қусур эмас. Авангард менинг назаримда, анъанавий бадиий шаклларга «исён» тарзида вужудга келади. Авангардни тушуниш қийин. Масалан, Сартр романларини, Кортасар ҳикоя ва романларини, Борхес асарларини тушуниш жуда оғир. «Иностранная литература»да Жеймс Жойснинг «Улисс» романи босиляпди. Бу асарни авангарднинг бош булоғи дейиш мумкин. Бу асарларни ҳар ким ҳам тушунавермайди, ёқтиравермайди. Аммо авангард ғайри фавқулодда шакллар қидиришга, инсон ҳаёти, инсон кайфиятларининг маъно-мазмунини фавқулодда шакллар воситасида ифодалашга интилади. Авангард исталган нарсадан, исталган кайфиятдан санъат ярата олади. Авангард учун ҳаётда санъатга айланмайдиган ҳеч нарса йўқ. Ҳамма нарсани санъатга айлантира олади. Масалан, мен Салвадор Дали суратларига тикилиб ўтиришни яхши кўраман. Унинг суратларига қараганингиз сайин ақл бовар қилмайдиган янгидан-янги маънолар, маъноларнинг товланишлари, маъноларнинг кўз ўнгингизда очилиб келаётган гулларини, бу гулларнинг япроқларини, япроқларнинг рангларини ва илгари ҳеч қачон димоққа чалинмаган ҳидларини туйгандай бўлади киши. Авангард назаримда доимо маънонинг бир тусдалигидан қочади, авангарднинг нуқтаси нуқта эмас, бу дунёдир. Дали суратларидан бирида қора итнинг қорнига оламнинг манзараларини жойлаб кўрсатади. Олам итнинг қорнига, реалистик санъат нуқтаи назаридан, ҳеч қачон жойлашмас эди-ку! Лекин авангард шундай жойлаштиради ва биз энди ўша қора ит ва қора ит қорнида жойлашган олам ҳақида ўйлашга, хаёл қилишга мажбурмиз.

Авангард, бир сўз билан айтганда, одамнинг хаёлини кенгайтиради, одамда ижодкорлик уйғотади. Шу нуқтаи назардан ёшларимиз ниҳоят жуда кечикиб бўлса ҳам авангард йўлларида (авангарднинг йўллари эса чексиз!) ёза бошлаган эканлар, буни қутлаш керак. Хаёлни қутлагандек, яратувчи хаёлни қутлагандек суюниш керак.

САВОЛ: — Умуман, танқидчилик раҳмат келтирадиган ҳунарга ўхшамайди: оши доимо шўр, нони тошдек қаттиқ. Қандай маслаҳат берасиз, вақт ғанимат деб бошқа жанрларга ўтиб кета қолсаммикан?

ЖАВОБ: — Ҳар ким ўзига лойиқ кўйлакни кияди, ҳар ким ўзига ярашган кўйлакни кияди. Ва ҳар ким бошида табиат ўзига инъом этган кўйлак билан туғилади. Мен адабий танқидчиликни бирор бир тарзда ёки қандайдир бир тарзда камситилган, ўкситилган, менсимай ҳам қараса бўладиган ҳунар деб билмайман. Адабий танқид ижоднинг бир тури. Адабий танқидчи эса ижодкор.

Агар адабий танқидчилик халқнинг, катта адабиётнинг эътиборини тортмаётган экан, бу адабий танқиднинг айби эмас, бунинг боиси унда жафокашликнинг йўқлигида. Жафокашлик билан шу ҳунар, шу санъат сирлари эгалланмаганида. Адабий танқид ёки адабиётшунослик ёзувчига асар яратиш йўлларини ўргатиш эмас ёки қандай асар яратиш тўғрисида маслаҳат бериш эмас. Адабий танқидчилик ҳаёт ва китоблар оламида қайнаб, ўртаниб, дард чекиб ижод қилишдир. Шунинг учун сизга бошқа жанрларга ўтиб кета қолинг вақт ғаниматда, деб айта олмайман. Мақолани қойил қилиб ёзсангиз бош устига. Лекин, балки эртага сизда катта бир роман ёки илгари ҳеч ким ёзмаган драма хаёли дунёга келар. Буни олдиндан айтиш, ўлчаб бериш мумкин эмас. Сизга қандай кўйлак ярашишини ўзингиздан бошқа ҳеч ким билмайди. Фақат ўзингиз яланғоч юриб, бошқаларнинг либосларини камчиликлардан холи эмас, деб танқид қилишдан тийилсангиз бас.

(Шу гапдан сўнг хаёлан «энг-бошимга» бир қур назар ташлаб олдимда, кўнгилдаги холис ишонч билан: ушбу жавобдан сўнг ҳам танқидчининг нони қаттиқлигига ишонмаслик гўстоҳлик бўлар, деган фикрга келдим).

САВОЛ: — Куни туғиб, танқидчининг сўзини жамики ижодкорлар: истеъдодлиси-ю иқтидорсизи, каттаю кичиги — бирдай маъқулласа. Бу унинг бахтими ё?..

ЖАВОБ: — Бу саволингиз фақат танқидчигагина алоқадор эмас. Бу одамлар билан ишлайдиган, одамлар билан муомала қиладиган, одамларнинг тарбияси билан шуғулланадиган барча кишиларга дахлдор. Агар кимнингдир барча айтган сўзларини ҳамма бирдан маъқуллаб, мақтай бошласа, бунда одамни ҳаддан ташқари сергак торттирадиган бир нарса бор. Бу ерда сиғиниш туғилаяпти. Сиғинишдан сўнг илоҳийлаштириш бошланади. Қарабсизки, ҳамма туппа-тузик одамлар бир одамнинг фикри билан иш қила бошлайдилар, бир одамнинг фикрини энг тўғри фикр, деб ўзларини ишонтирадилар. Жамиятдаги барча нарсани ўша одамнинг қолипига солиб кўрадилар. Мана шунда барча сохтагарчиликлар, барча турғунликлар, барча ақл бовар қиладиган, ақл бовар қилмайдиган ноқулайликлар юзага чиқади. Ҳаёт ҳеч қандай, ҳатто энг доҳиёна фикр қолипига ҳам сиғмайди. Ҳаёт ҳар қандай, гарчи энг улуғ бўлса ҳам қолиплар устидан кулади. Менингча, фикр қолип тарзида эмас, ерга ташланган уруғ ҳолида яшайди. У унади, ўсади, кўпаяди, ўзидан янги уруғлар яратади, янги фикр наслларига йўллар очади. Агар кимнингдир фикрини ҳамма маъқуллай бошласа, демак, бунга аллақачон шубҳа билан қараш вақти етган. Демак бунда соғлом бўлмаган нимадир этилган...

Мен баҳслашишларни севаман. Баҳсга тортадиган фикрлар туғилишини севаман. Баҳслашиб бўлмайдиган фикр, сиз бунга қўшиласизми, йўқми, гирт ўлик фикрдир.

А. ОТАБОЕВ ёзиб олди

Рамз БОБОЖОН,
Ўзбекистон халқ шоири,
СССР Давлат мукофоти лауреати

ЭЙ, КЎНГИЛ

Майли, ёшинг ўтса ҳам, бошинг омон
бўлса, бас,
Қош қорайса, қошингда қоши камон бўлса, бас.

Қалбинг ўзи бир китоб, ўқилганми ё йўқми,
Ўқилганда муҳаббат, ҳатто, армон бўлса, бас.

Кексаликни хўрлар ким, соқит қилиб умрингдан,
Хўрлаганларнинг ўзи чангу тўзон бўлса, бас.

Ҳар кун эмас, ҳар нафас ғанимат десам, кулма,
Лекин, умринг қолгани бепушаймон бўлса, бас.

Ишқингни намойиш эт, дилдаги ҳароратдан
Юзи куйиб аламнинг, номи бўҳтон бўлса, бас.

Не қилсанг қил, эй кўнгил, номардга қилма
муҳтож,
Жондан жудо бўлсанг ҳам, жиндек имон бўлса,
бас.

СУРАЙЁГА

Юлдуз десам, юзинг
бор,
Кундуз десам, кўзинг
бор,
Даҳрийман десам,
тавба,
Оллоҳим бор — ўзинг
бор.

Сенга сиғиндим, сенга,
Ором бермадинг менга...
Айтгил, жоним,
муҳаббат —
Мансубдир қайси динга?

Сен оллосан, мен банда,
Қалбим калити санда.
Ҳолбуки, танқидчим
бор —
Қалтабин, заҳарханда...

Ошиқ кўнгли беғараз,
Беписанд, бехору хас...
Қора ботир пайт
пойлаб,
Панд бериб қолмаса,
бас!

Номард отса, отсин
тош,
Эгилмайди мағрур бош!
Бахтимга ўзинг борсан,
Демак, йўлдадир қуёш.

РАНГ ТАНЛАШ

Ранг танласанг, сен оқни танла,
Сенга оқни ким кўрмас раво?
Маслаҳатни меҳримдай англа,
Сени кўрмай ҳеч мотамсаро!

Ранглар яхши бири-биридан,
Жозибаси ўзи бир олам.
Хабарим бор ранглар сиридан,
Қизили қон, қораси мотам.

Ям-яшили сенинг йўлингдир,
На сўнги бор, на бир қирғоғи...
Оқи эса сенинг кўнглингдир,
Муҳаббатнинг нурли чароғи.

Мовий рангда кўринар осмон,
Сариқ рангдан сарғаяр сароб...
Ранглар мени этади ҳайрон,
Тун ниқобин йиртганда офтоб.

РАҚҚОСА

Ўйна, гўзал, ўйна дилрабо.
Сен ўйнасанг, ўйнайди сабо.
Сен ўйнасанг, ўйнайди гуллар,
Муҳаббатга бўлма бепарво!
Сен ўйнасанг, ўйнайди хаёл,
Ўйна, ўйна, эй соҳибжамол.
Қуш бўлиб уч, нур бўлиб ўйна,
Сенга тутай тил учида бол.
Ўйна, гўзал, ўйна, жонгинам,
Ғайри кўзни қийна, жонгинам.
Дарди борни дардини ошир,
Дарди йўқни қўйма, жонгинам.
Хаёл қочса, қочсин, дилрабо,
Лекин сира қочмасин хаё.
Сен ўйнасанг, ўйнайди гуллар,
Муҳаббатга бўлма бепарво!

АБДУЛЛАГА

Сен дебсанки, Римда, Рим майдонида
Тунисли бир бола ўзин ёқибди...
Ҳолбуки, бечора ўз имконида
Замон либосига гугурт чақибди.
Мен ҳам Римда бўлганман бир вақт,
Қайси йил,
қайси кун,
балки, фарқи йўқ.
Лекин,
хаёлимда ҳамон бир дарахт
Йилтираб туради бамисоли чўғ...

НАҲОТКИ

Бир инсон умридай ёниб, ўчар шам,
Кўзёш тўкар, лекин бедард, беалам...
Наҳотки, қалбимни шамга алмашиб,
Ёниб-ўчганимни билмасам мен ҳам!

ЎТГАН ЎТДИ, ЛЕКИН...

Янги йил тонгига муштоқман,
муштоқ,
Янги саодатдан бергудай хабар...
Эй, кўнгил! Диёнат чароғини ёқ,
Бетафиқдан ҳазар, алҳазар!
Янги йилнинг қутлуғ остонасида
Ўйларим чувалиб, тугун тушарди.
Дардларим қалбимнинг пинҳонасида
Сирли тугунларни бир-бир ечарди:
Наҳотки,
Шунчалик идрок кўзи кўр
Макрдан меҳрни этолмасак фарқ!
Дарвоқе,
оғизда «ман-ман» деган зўр
Тўлқинга кирганда қулоч етмай ғарқ?!
Кимга сиғинмадик бўлиб бенаво,
Лекин
келажакни кўра олмадик
Ўзгалар устидан кулдик-ку, аммо
Ўзимиз ўзгадай бўла олмадик.
Қуёшга интилдик, қуёш бағрига!
Кечалаб туздик-ку нурли режалар...
Бевақт йўлиққандай худо қаҳрига,
Қийнади, хўрлади «темир панжа»лар...
Йиллар ўтаверди йиллар сўнгидан,
Шуҳрат ўз комига тортди ногаҳон.
Ишимиз келгандай бўлса ўнгидан,
Мақтовни мўлжалга олдик беармон...
Коинот қўйнига отилган дурдай
Осмон пештоқидан учарди юлдуз...
Жавоҳир чаноқда йилтираб нурдай
Ўзига имларди кеча-ю кундуз.
Теримга кирганда олов олардик,
Бағримиз кабобу қўлимиз косов...
Ҳали тонг отмасдан карнай чалардик,
Катта қозонларда дамлардик палов...
Шоҳдастурхон тузаб, меҳмон кутардик,
Бошга кўтарардик, ҳатто, суратин.
Боғдан эмас, дилдан гуллар тутардик,
Афсус, билмас эдик сирин, иллатин...
Пахтадан мўл ҳосил олган йилимиз
«Турғунлик даҳоси» ҳақига дуо —
Ўқирдик,
бир қарич эди тилимиз,
Илтижо устига яна илтижо...
Ўзбекнинг ўзлиги ўзи аломат:
Кўнгли кенг,
вужуди зил юкдан қадоқ...
... Раҳбар —
раҳбар эмас, қуруқ бир савлат,
Дилдан бўлолмаса халқига паноҳ!
Кимларни кўрмадик,
кимларга имон —
Келтириб, қарсаклар чалмадик, ахир!
Ўтган ўтди,
Лекин баъзилар ҳамон
Дуч келган ўйинга тушишга моҳир...
Эвоҳ!
Қаердадир уруш олови,
Қаердадир миллий низо учқунлар...
Кўкни тутганида ўлим ялови
Жунбушга келади қонли тўлқинлар.
Энтикар,
ҳансирар замин ва замон,
Кўз олдимда гўё дўзаху жаннат...
Бир ёнда ҳақгўйлик, исёнкор виждон,
Бир ёнда фисқ-фужур, иғво, хиёнат...
Бировлар бировдан ўч олмоқ учун
Адоват уруғин сочишга тайёр.
Начора!
Адолат кўрсатса кучин,
Пистирмага урар ўзини айёр...
Янги йил,
Янги кун субҳидамида
Эл-юртни саломат кўрайин, дейман.
Кексаликнинг файзли пойқадамида
Халқимни бадавлат кўрайин, дейман.
Янги йил тонгини кутаман илҳақ,
Янги йил ўйлари ухлатмас мени.
Мисралар қуйилар варақма-варақ,
Бир дам тўхтай десам, тўхтатмас мени.

Низомжон ПАРДА

ТОШЛАР ТИЛСИЗ ЭМАС

ТОҒЛАРГА БОҚАМАН, юксак тоғларга. Қоя тошлар бири чўкка тушган Туя бўлиб, бири урчуқ йигирган Қиз, бири — Чўпон, Сурув, бири... эҳ-ҳе, қаёқларга элтмайди киши хаёлини.

Олис тафаккур қаърида мулки борлиқни қоплаган асрий музликлар эриб, мовий буғ кўтарилгани сари, ер юзи очилиб, илдизларга шира югуриб, аввал яшил-қора рангга, сўнг анвойи гулларга чулғана бошлаганини, табиатнинг бир сирли сододан абадий уйғониб, кўзларини ишқай-ишқай офтобга майин жилмайиб турганида сийнасида аллақандай шарпалар, мавжудотлар ғимирлаб қолганини ғирашира англайсан, у аммо қачон, қаерларда қандай кечганини аниқ билмайсан, айрим изларга қараб тахмин қиласан, холос.

Ерда ҳаёт пайдо бўлганида мавжудотларнинг ердан сувга чиқиб қолиши, набобот оламида тирикчилик кечириши, баъзан ўрмонларнинг ёниши, уларнинг қуруқликка ўтиши ва кўникиб кетиши, маймуннинг одамсимон маймунларга айлана боришигача неча миллион-миллион йиллар ўтиб кетганлигига кўк тоқида ёлғиз Қуёшгина гувоҳлик бера олса керак. «Неандерталь деганимиз эса ўша ибтидоий одамлар ёки ўша одамсимон маймунларнинг авлодлари бўлса не ажаб?.. Гарданлари қисқа, бошлари кичик, тор пешона, қуйи жағлари олдинга туртиб чиққан, жунли қовоқлари остидан бир жуфт кўзлари тугмадай йилтираб турувчи кимсалар қўлда сўйил, тош, ёввойи отни судрашиб, шовқин-сурон, имо-ишоралар ила Тешиктош ғорига кира бошлашади, гур-гур каптарлар, қораялоқлар учиб, кўтарилиб кетишади...»

1937 йил А. Окладников томонидан Бойсунтоғдаги Тешиктош ғоридан 8 яшар неандерталь боланинг суякларининг топилгани бизга шу тасаввурни беради: бу қуруқ, дуд чиқишга қулай ғор Зовталашсой дарасидаги кўп ғорлардан бири бўлиб, денгиз сатҳидан 1500 метр баландликдадир. Топилган нарсаларга қараганда, бу жойларда ёввойи отлар, буғулар, кийиклар ўтлаб юрган. Даранинг бутун майдони 300 квадрат метр. Одамлар 100 квадрат метрча кичикроқ жойда яшаганлар. Бу ёдгорлик, бу «из»ларнинг кишилик жамиятида, шубҳасиз, жуда катта аҳамияти бўлиб, у бизнинг аждодларимизнинг илк манзилгоҳларидан бири эканини тасдиқлайди.

Маълум мақсадга кўра тош йўниш, тош парчалаш орқали чақмоқ тошга йўлиққан, ўтни пайқаб қолган шу илк одамлар кейинчалик ёйдан тортиб бошқа хилдаги мураккаб қуролларгача ясай бошлаган, от, ит, эчки сингари ҳайвон зотларини ўзларига ўргатган, овга кучукларини эргаштириб чиққан, қояларга камон ўқларининг учи билан турли рангда ўз суратларини чизиб кетганлар. Шеробод районида топилган қоя тошга ишланган ана шу рангдор тасвирларни Она уруғи жамоаси даврига мансуб дейиш мумкин. Суратлар Кўҳитанг тоғидаги Зараутсой дарасининг ҳар иккала томони бўйлаб жойлашган бўлиб, 25—30 минг йил нари бунёд этилган, дейишади. Хўш, ундай бўлса, Боботоғ сийналаридаги Битикчашма ёдгорлигига неча минг йил ўтганкин?.. Қаранг, маҳобатли дара, унинг суратлар акс эттирилган жойига на юқоридан тушиб келиш, на пастдан чиқиб бориш мумкин. Шундай тик ва хавфли жойда аэроплан, ракета қанотлари ва унинг майдон трассалари акс этган. Айтинг-чи, ўша аждодларимиз хаёлига бугунги ракетали замон қаёқдан келдийкин?..

Ота-боболаримизнинг минг-минг йил нари шу каби санъат намуналари тоғ-тошлардагина қолиб кетган, пастда, яъни замин юзида бўлганлари аҳамонийлар, Искандар Зулқарнайн каби зобитлар томонидан ёндирилган, кули археологик хотира сифатида етти қат ер остида ётибди. Искандар Зулқарнайн Сўғдиёнани фатҳ этгач, от бошини Ўрта Осиёнинг жанубий тоғли ноҳиялари сари бурди. Ранха (Амударё) соҳилларида барқ урган зироатларни кўриб, кўзи қамашди. Археолог-олимлар Э. Ртвеладзе, Б. Турғуновнинг шарҳлашига қараганда, бу Бойсунтов, Кўҳитанг тоғлари этакларида жойлашган Парейтакен вилояти эди. Ундаги юлдуздай гавжум шаҳру қишлоқлар тоғдан оқувчи сойю анҳорлар, дарё ўзанлари орқали 5 воҳа атрофида жойлашган, воҳаларнинг маркази эса планли ва кучли истеҳкомланган шаҳарлардан ташкил топган эди. Хориен «Хориен қалъаси» номли тоғдаги қалъасини Зулқарнайнга урушсиз топширади. Аммо халқ ўз саркардасининг сотқинлиги билан келишолмай, грекларга қарши Катана, Австана бошчилигида курашга отланади. Афсуски, кучлар тенг бўлмаган жанггоҳда 120 отлиқ, 1500 бақтрий ҳалок бўлади. Бу ерда олиб борилган қазилма текширишлар воҳанинг ўшанда маданияти ва санъати юқори, қурилиши ва архитектураси ривожланган, суғориладиган ерлари ва суғориш тармоқлари кенг, ҳунармандчилиги ниҳоятда ривожланганлигини кўрсатади.

Тоғларга боқаман...

Тошлар тилсиз бўлади, дейдилар, ёлғон!
Йўқ, у салибларга исёнкор салиб.
Сийнада қон юқи, лолалар — алвон,
Тоғлар — дониш падар, сўзлар юксалиб.

Ҳей, забони туркий, ёноғи мўғулнамо ўғлон, биласанми, сенинг шажаранг скиф-массағетларга бориб тақалгусидир. Бобокалонларинг тизгинида ўйноқлаган арғумоқ тақаси бирён Сарандип, бирён Азов, Булғория, бирён Арабистон, бирён асрий музликларга бориб теккан. Тасарруфидаги манзилу макон жуда қадимий ва ёйиқ, жуда бадавлат ва фусункор бўлган.

Қаршимда тарих юксак қоя тошларга айланиб, шулардан хабар бераётгандай. «Авваллари скифлар шонли ва қудратли бўлганлар. Ўзлари Парфия ва Бақтрияга, хотинлари амазонкалар подшолигига асос солганлар». Бу менинг эмас, юнон олими Помпей Трогнинг гаплари.

Амазонкалар!.. Демак, улар ҳам бизга қавм. Лекин ҳамон биз учун улар сирли ва пинҳон. Уларнинг қудрати, шуҳрати ҳақида биз ўқиган тарих гунг-лол эди. Қаранг, уларнинг яшаган жойлари Хомер замонасининг бир харитасида тўла ва ёрқин акс эттирилган экан. Аммо бу ҳақиқат ҳам бизнинг кўзимиздан тўсиб келинган. Бу ҳақиқат қачон ошкор бўлар экан?

Тарих эса Помпей Трог ва Херодотда бундай тилга киради: «Скифлар ҳамма вақт энг қадимий қабилалардан ҳисобланиб, қадимийликда мисрликлар билан даъволашганлар. Уларнинг юртига ҳужум қилган бирор душман тирик қайтиб кетолмайди ва уларга етолмайди ҳам. Ахир скифларда на шаҳар, на истеҳкомлар бор. Улар ўтовда яшайдилар».

УЛАР ЧОРВАДОР, кейинчалик ўтроқ ҳам бўлганлар. Уларнинг осмондай ёйиқ кенг ватанлари, булутдай солланган айқаш-уйқаш зироатлари, юлдуздай гавжум шаҳарлари бўлган. Шунинг учун ҳам юнон олимлари Херодот ва Диодор «Бақтрия — минг шаҳарлик мамлакат», «Бақтрия қадим ва бой маданиятга эга. Бақтрия хазиналарида олтин ва кумуш кўп; катта шаҳарлар кўп ва улар ҳарбий истеҳкомлар билан мустаҳкамланган», деб ёзади. Бақтрия — «Авесто» китобида бахдхи, фаровон, шаҳарлар онаси деб аталса, форсийда «бахтар замин» — Шарқдаги ўлка маъносини англатган. Унинг территориясига ҳозирги Ҳиндистон, Афғонистон, Тожикистон, Сурхондарё, Қашқадарёнинг бир қисми кирган.

Бақтрия!.. 70-йиллар охирларида Сурхондарё воҳасининг Сополлитепа манзилгоҳида А. Аҳмедов бошчилигидаги экспедиция текшириш олиб бориб, кўҳна шаҳар харобаларини аниқлади. Ҳукмдорнинг мис пайсага 3690 йил муқаддам зарб этилган муҳрини топди, бу демак, кўҳна шаҳарнинг 4 минг йиллик ёшини белгилаб берди. Хилхоналарнинг биридан аёл мурдаси чиқди: пешонасига ёпишиб қолган матонинг шоҳи ипак дурра экани, ёнида сопол идишларда қўйилган қорамтир доналарнинг буғдой ва чигит доналари экани маълум бўлди. Шу ўринда ипак ихтиёрсиз равишда ёдга «Ипак йўли»ни туширади. Хитой билан эрамиздан аввалги II аср охирларида «Улуғ ипак йўли» орқали савдо алоқалари олиб борилган. «Ипак йўли» Бақтриядан Вахш бўйлаб, сўнг эса Қоратегин бўйлаб Олой водийсига, Ёркентга қараб кетган... ва бу йўл орқали Хитойдан асосан ипак олиб келинган, дейиларди. Бугун дадил айта оламизки, Сополлитепа ёдгорлиги бу гапни асосли равишда рад этди. Воҳамизда 4 минг йиллар бурун ипак етиштирилганлигини, шунингдек, бобокалонларимизнинг ўшанда ҳам ғўза ва бошқа зироатлар билан шуғулланганлигини исботлади.

Макр-ҳийла, ёвузлик кучлари эзгуликка нисбатан ҳамиша ғолиб келган, ғолиб келгану «из»ларини бекитган ва лекин ўз ҳаракатини ўраб-чирмаб, «инсонпарварлик», «адолат» номида халққа тақдим этиб келган.

Тоғларга боқаман, олис чўққиларга. Олис чўққилар хаёлни яна олисларга бошлайди...

«Скифларнинг турмуш тарзлари яқин вақтларгача давом этиб келган туркий халқларнинг ҳаёт тарзларининг ўзгинаси бўлган. Скифларнинг биринчи подшоси Тарғитойдир», деб ёзади Херодот. Хўш, у ҳолда «Тарғитой», «Қултагин», «Билка қоон» — булар кимлар, қаерларда макон тутган, давлат идоралари қай тартибда бўлган, тили, дини, эътиқоди нималарда, қайси қомусларда кўринади? Бунга ким, қачон жавоб беради?.. Ёки мана бу

ТАРИХ ва ТАҚДИР

йигит ва қиз айтишуви нимадан дарак беради:

— Суйгулим,

Қиз, сен менга бир йил қара,
Бир йилда келмасам икки йил қара!
Икки йилда келмасам уч йил қара!
Келмасам, менинг ўлганим маълум бўлгани
шу.
Айғир отимни сўйиб, ошимни бергил!
Кўзинг, кўнглинг кимни тусаса,
Ўшанга тегиб яшайвер, розиман.
Қиз:
— Йигитим, мен сенга бир йил қарайман,
Бир йилда келмасанг икки йил қарайман,
Икки йилда келмасанг уч йил қарайман,
Тўрт йилда келмасанг беш йил, олти йил
қарайман.
Хайрли хабар келтирганга от-тўн бераман,
Ёмон хабар келтирганнинг бошин кесаман.
Эркак кўкрагини сийнамга қўндирмайман.
Менга ният тила, ниятимни қабул этда,
Ундан кейин хушлашиб кетавер, йигитим!

Ёки ўзбек қомусидаги «17 аср охирида рус олими С. Ремезов Сибирда «сирли хат»лар ўйилган тошларни кўргани», «Ундан сўнг швед ҳарбий асири Ф. Страленберг ўз асарида Енисей ҳавзасида қабрларда нотаниш ҳатлар ўйилган тошлар кўрганини ёзгани», «Бу ёзувнинг намуналари Енисей ва Урхун дарёларидан ташқари, бошқа жойлардан — Талас водийсидан ҳам топилгани», «Тилшунос В. Томсен... Урхун ёзувидан «турк» ва «тангри» сўзларини, сўнгра бошқа сўзларни ўқигани», бу ёзувлар «турк шаҳзодаси Қултагин хотирасига ёзилган улкан тошда ҳам борлиги» ҳақидаги хабарлар нималардан дарак беради.

Юқоридагиларга жиддий эътибор берилса, туркий ёзув намуналари нафақат Сибирда, балки Мўғулистонда ҳам, Қозоғистон теграсида ҳам учраши маълум бўлади. Бугун туркий тилда сўзловчи элу элатлар 30 га яқин. Улар мамлакатимизнинг шимолида ҳакаслар, олис шарқда ёқутлар, марказда олтойлар, кўҳна Итель бўйида бошқирдлар, татарлар, Азов ёқасида қримлар, Болтиқ бўйида қараимлар, Кавказда озарбойжонлар, қўмиқлар, қорачой-болқарлар, гагауз ва бошқалар...

Москвада Переделкинодаги бир учрашувда филология фанлари доктори Аброр Каримуллин: «Америка қитъасида Сиу деган ҳиндуларнинг бир қабиласи бизга тушунарли тилда сўзлайдилар, — деб қолди. — Улар ҳам саноқ сонларини «бир», «икки», «уч», деб бошлашади, улар ҳам «ёш»ни — «яш», «бақа»ни — «бақа» атайдилар. Ҳали тўла аниқланмаган уларнинг луғат фондида 500 дан ошиқ туркий сўзларни учратдик: туркий сўзда сўзловчи элатлар Японияда ҳам, Океанияда ҳам, хуллас, дунёнинг барча қитъасида учрайди». Шу гурунгда бошқа бир қардошимиз Олтой ҳақида гапириб қолди. Бу ердан археологлар 600 минг йиллар илгари яшаган туркий аждодларимиз маконларини топганлар, маълум бўлишича, Америка қитъасида яшаётган ҳиндулар бир вақтлар Ёқутистон ва Аляска орқали ўтиб кетиб қолган аждодларимиздир.

Мен бу фаразларга қараб, яна ўша қадим юнон олимлари калималарини, тарих отаси Херодотнинг шарҳларини эслайман: «Скифларнинг турмуш тарзлари яқин вақтгача давом этиб келган туркий халқларнинг ҳаёт тарзларининг ўзгинаси бўлган. Скифларнинг биринчи подшоси Тарғитойдир». Энди скифлар ва улар асос солган амазонкалар яшаган территорияни Хомер, Птоломей харитасидан кузатсангиз, бу территориянинг қай даражада ёйиқ ва улканлигини аниқ ҳис этасиз, скиф-туркий тилида бугун 170 миллионга яқин аҳоли гаплашаётгани ва бу тил хитой, ҳинд, инглиз, араб тилларидан кейин 5 ўринда турганидан хабардор бўлсангиз, ана шу халқларнинг нақадар кўп эканига ишонасиз.

Икки оғиз сўз — тилларнинг ўзаро бойиши ва бир-бирига кўмаги хусусида. Рус тили туркий тилларнинг бир шохобчаси бўлмиш ўзбек тили ривожига самарали таъсир кўрсатди ва уни бойитди. Айни чоқда, рус тили луғат фондидаги сўзларнинг 30 фойизидан кўпроғини туркий сўзлар ташкил этади. Бу аралашув қадим-қадимдандир.

...**Т**ОҒЛАРГА БОҚАМАН, юксак тоғларга. Қоя тошлар бири Тешиктош ғори, бири Чўпон, Сурув, бири урчуқ йигирган Қиз, Туя бўлиб, кўзларимга кўринади ва улар ота-боболаримизнинг илк манзилгоҳларини, «Ипак йўли»ни, чорвадор, ҳунармандчилик, зироат билан ўтган тирикчилигини, улуғ ва муқаддас калималарини эслатади менга...

Малика МИРЗАЕВА

СЕНИНГ ДАРДЛАРИНГ

Мақсуда Эргашевага

Олис мактублардан бир нола келар,
Тўзими дарз кетган пиёла келар.
Юрак-бағри куйган гуллола келар
Сенинг дардларингга ўхшайди, синглим.
Саратон селида чатнар қўшиқлар,
Тириклик даштида овора ишқлар.
Кимлар элин сотса, ким элин йўқлар,
Сенинг дардларингга ўхшайди, синглим.
Зайнаб, Кумушларга бўлдинг назми ҳол
Мен сенга куяман, жонгинанг увол.
Фарғона бағрида қасирға хаёл —
Сенинг дардларингга ўхшайди, синглим.
Пахтадан безиган энг зада дунё,
Боғларин излаган булбули гўё —
Оқбўйра аёли, ул малаксиймо —
Сенинг дардларингга ўхшайди, синглим.
Ўлдирмоқ бўлсалар қўшиқни осиб,
Туркистон армонин кўксингга босиб,
Тўмарис номидан сўз айт, муносиб
Сенинг дардларингга ўхшасин, синглим.

АЛЛА, БОЛАМ

Қонли фожиаларда ўз жигаргўшаларидан жудо бўлган оналарнинг ноласи

Алла айтинг, онажонлар, бир шумлик қўзғолмасин,
Қаторлардан норлар кетиб, номуродлар қолмасин,
Ақли расо донишларим, ақлу-ҳушинг толмасин,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!
Алла айтинг, онажонлар, безовтадир юрагим,
Нечун ҳориб-толиб борар боққан билагим.
Сенгинада эл боласин кўрмоқ бўлди тилагим,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!
Алла айтинг, онажонлар, эл оласи бўлмасин,
Аҳил ўсган менинг болам ёв боласи бўлмасин
Тинч замонда фарзанд доғи, эл ноласи бўлмасин,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!
Алла айтинг, онажонлар, аллам авжига чиқсин,
Кўзига қон тўлганларни Тўмарис руҳи йиқсин,
Диёнатли Алпомишнинг йўлига Барчин чиқсин,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!
Алла айтинг, онажонлар, темирмисан, жон халқим,
Дарё мисол қирғоғингни емирмагин, жон халқим,
Дардинг олай, ўз жонингни кемирмагин, жон
халқим,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!
Алла айтинг, онажонлар, алламиз кечикмасин,
Она излаб, ота излаб боламиз ичикмасин,
Ўқ зарбидан оналарнинг алласи узилмасин,
Алла айтай, алла болам, алла жоним, аллаё!

САРҲИСОБ ВА МЎЛЖАЛЛАР

МАНА, ЯНГИ йилга ҳам қадам қўйдик. Анъанага кўра, ҳар киши ўтган йилни ўзича сарҳисоб қилади, 1990 йил бўсағасида туриб, муайян режалар тузади. Газетанинг Танқид ва адабиётшунослик бўлимига ўтган йилнинг сўнгги ойларида муштарийлардан келган кўплаб хатлар бу соҳага доир олдимизда турган ишларни белгилаб олиш, олдинги йил фаолиятимизнинг ютуқ ва нуқсонларини янада теранроқ тушунишга кўмаклашади.

Ошкоралик туфайли улуғ қадриятларимизнинг тикланаётгани, газетхонларни севинтираётгани уларнинг ҳаяжонли кўнгил изҳорлари битилган мактубларидан кўриниб турибди. Шундай хатлардан бирида Бухоро вилояти, Галаосиё шаҳридан отахон Қурбон Бадалий 20-йилларда — «Ўтган кунлар» романи эндигина нашрдан чиққан пайтдаги кечинмалари ҳақида эҳтирос билан ёзади ва талабалик йиллари таассуротини шундай мухтасар хулосалайди: «Ҳа, ўша йиллар адабиёт оламидан бизга мерос бўлиб Абдулла Қодирийнинг барҳаёт номлари ва ўлмас асарлари қолди».

Ўз ўтмиш маданияти дурдоналаридан маълум маънода ажралиб қолган халқимизнинг бугунги ўзгаришлардан умиди катта. Мерос ва қадриятлар ҳақидаги, белгиланган ҳар қандай хайрли тадбир ҳақидаги маълумотларни элимиз жон-дили билан эшитиб, эҳтиром билан қабул қилаётир. Чуст шаҳридан Алижон Жўрабоев ёзади: «Газетангизда эълон қилинган «Даҳолар эҳтироми» сарлавҳали мақолани ўқиб чиқдим. Ардоқли ёзувчимиз, жумҳурият ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Одил Ёқубов халқимизнинг фахри бўлган буюк шоири Алишер Навоийнинг 550 йиллиги ҳамда ўзбек романчилик мактабининг отаси Абдулла Қодирийнинг 100 йиллиги саналари билан боғлиқ тадбирлар, амалга ошириладжак ишлар ҳақида сўз юритган. Шояд энди, то ҳануз орамизда ҳақиқатнинг ўлмаслигига ишонқирамай қарайдиганлар бор экан, адолат эгилса-да, чилпарчин бўлмаслигига қатъий иқрор бўлишсин».

Ҳа, меҳнат, турмуш ташвишлари қаддини букиб қўйган элимизга чинакам йўлчи юлдузлари қайтса, қалбларга улкан таскин, онгу шуурларга беқиёс учқур ўй-хаёллар бағишласа... Адабиётшунослар, танқидчиларнинг қисман бўлса-да шу йўналишдаги саъй-ҳаракатларини газетамизнинг кечган йилдаги саҳифаларида акс эттиришга уринганимиздан муштарийларимиз мактубини ўқиб қувонамиз. Бу ҳол тағин масъулият ҳам юклайди. Бошланган йилда асосий эътибор адабиётимизнинг — ҳам классик, ҳам замонавий адабиётимизнинг асл қиёфасини, туб дунёвий, халқчил моҳиятини тарғиб ва ташвиқ этишни мақсад этганмиз. Фожиага учраган адиблар, улар ижоди тақдирини тўла-тўкис ёритиш, улар ҳақидаги уйдирма, туҳматдан иборат ғаразли қарашларни фош қилишда давом этиш, бугунги адабий жараённинг каттаю кичик ютуқларини асраб-авайлаб қувватлаш, камчилик ва етишмовчиликларидан кўз юммай, дўстона, холис танқиддан тийилмай иш юритиш фаолиятимизнинг бош тамойили бўлиб қолишига уринамиз. Ҳозирданоқ айтиш жоизки, адабиётимизнинг замонавий тарихи, шунингдек, айни пайтда яратилаётган бадиий асарлар борасидаги чиқишлар мунозаралардан холи бўлмайди. Бу борада биз фикрлар ранг-баранглиги, яъни плюрализмга таянамиз, шахсий фикр-мулоҳазаларга эркин йўл бериш имконини қидирамиз. Буни ҳаётнинг ўзи тақозо этиб турибди, бусиз, бадиий изланишлар борасида самара келтирадиган мунозарани йўлга солиб бўлмаслиги энди аён бўлиб қолаётир.

Ўтган йилда бўлимга келган хатларга қайтиб айтсак, уларнинг айримларини ажратиб қўйганмиз — фойдаланиш ниятидамиз. Яна шуки, биз эски ўзбек алифбосига доир анчагина материаллар эълон қилганмиз. Шу чиқишларимизга муносабат билдирилган мактублардаги савол ва таклифлар ҳам эътиборимизда. Аҳамиятли, ўринлиларига вақти билан жавоб беришни мўлжаллаганмиз. Шу билан бирга турли юбилейлар, учрашувлар, айрим ижодкорларнинг асарлари ҳақида анчагина хат-хабарлар ҳам олганмиз. Табиийки, уларнинг ҳаммасидан фойдаланишнинг имкони йўқ. Лекин, шубҳасиз, улар газета мундарижасини бойитишга ёрдам беради.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ